

Mirjana
TROŠELJ

Kulturna povijest južnovelebitskog Podgorja od 18. i do sredine 20.st., najbolje se otkriva na *mirilima* – minijaturnim kamenim spomenicima, nastalim u okviru specifičnog pogrebnog kulta, oblikom poput tradicionalne funeralne arhitekture Velebitskog podgorja (sl. 7.1–7.4).

Sl. 7.1: Grob na groblju Ljubotić.
Fig. 7.1: Grave at the Ljubotić churchyard.

Sl. 7.2: Grob na groblju Sv. Trojice.
Fig. 7.2: Grave at the Sv. Trojica (Holy Trinity) churchyard.

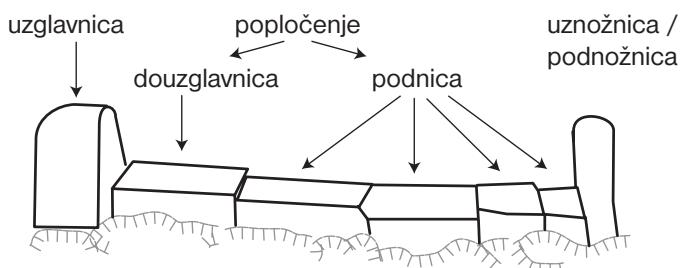
Sl. 7.3: Grob na groblju Seline.
Fig. 7.3: Grave at the Seline churchyard.

Premda su mirila čisti kenotafi (Glavičić 1980, 206), prema predaji "počivala duša", (Velebićani su nastojali pomoći njih sačuvati identitet svojih mrtvih *izmirenih* predaka, a natpisima i ukrasima – šarama, simboličkim jezikom upotpuniti njihovo posvećeno značenje. Postala su "sveta mjesta" kraj puta kojim se svakodnevno prolazilo i obvezno zastajalo:

- moli se za duše koje su se *tute mirile, namirile i smirile*
- *Boga pomiluj /ova*
- *Bogje pomiluj/ova*

Bogi pomiluj/ova s kojim se ode upočivalo
 – žive duše (mrtva *tila*) laka vam zemlja bila
 – tu se stane ne radi težine, nego za dušu koja
 će na *njiman ostat licen* prema suncu
 – mrtvi dolazi na mirila i zato se *ziđu* da ne
iđe dalje, nego na *njiman otpočiva*
 – čine da bude uspomena, da ga se *siti*, da
 bude opomena, svi ćemo tako

Sl. 7.4: Skica mirila s terminologijom nazivlja.
Fig. 7.4: A sketch of 'mirilo' with the used terminology.

– mirila su svetinja, ne gazi se po njiman, to je svetogrđe, teška *uvrida*, kažnjavalo se ‘ko bi i’ dira i rušija makar i neotice za stare Jugoslavije’ (Iz predaje: Pera (Perina) Jović, 1971.; Mate Jusup, 1982.; Milica Jović, 1982.; Luka Poljak, 1983.; Bonifačić Rožin 1955, 16.)

U kontekstu predaje osnovna zadaća mirila bila bi sačuvati uspomenu – identitet određenog člana roda, a to se postizalo *mirenjem* tijela, natpisom i simbolima unutar likovnog prikaza na uzglavnici. Tim se postupcima *namirila* pokojnikova duša. “*Dušu triba mirilon namirit da ne ide dalje uokolo, triba na uzglavnici stavit kakvi bilig ol šaru da zna da je to njezino mesto*” (kazivačica Dara Babac, 1980.). Predaja dakle, govori o dvojakoj etimologiji mirila: prva proizlazi iz ritualnog *mirenja* (miriti, mira, izmiriti, uzeti miru) pokojnika pomoću dva kamena (jedan se postavlja uz glavu, a drugi uz noge), a druga iz pojma *namiriti*, što znači zadovoljiti dušu da ne luta nezbrinuta, kako bi se postigao sveopći MIR na relaciji pokojnik - rodbina.

Mirila su kamena obilježja nastala u okviru pogrebnog rituала uz velebitske putove na kojima se zaustavljala pogrebna povorka pri silasku s planine da bi pokojnika položila na tlo na rodovskim mirilima. Prvo i jedino zaustavljanje na mirilima na dugom putu imalo je znakovita svojstva. No ona su izražena već u polasku od pokojnikove kuće. Naime spust do groblja na moru (izuzetak je groblje Ljubotić) trajao je nekada i do četiri sata, što je ovisilo o udaljenosti naselja. Bez obzira na tu udaljenost, nosači *nisu smjeli* zbog težine stati bilo gdje na putu i položiti pokojnika na zemlju da bi se odmorili. U neku ruku to i nije bilo potrebno jer su se u nošenju nosila izmjenjivali *u hodu* četiri po četiri, svakih petnaestak do dvadesetak minuta. Za taj postupak trebao je veći broj nosača. Kazivač Mate Jusup 1982. naveo je šesnaest za bliža, a najmanje trideset za udaljena naselja.

Zaustavljanjem pogrebne povorke na mirilima započinjao je ritual *mirenja* (uzimanja mire) pokojnika, a trajao je dvadesetak minuta. Obilježava se dužina tijela pomoću dva kamena, jedan se postavio uz glavu, a drugi uz noge. To je prva oznaka iz koje će kasnije majstor načiniti mirilo – “spomenik duše”, a koji će za srodnike imati veće značenje od stvarnog groba. Istovremeno će duša napustiti tijelo da bi se vezala za kamene *mire* mirila. Pri tom činu pokojnik glavom gleda prema istoku, izlazećem suncu, što je značilo da se posljednji put opršta od njega (kazivači Pera Jović, 1971; Ivan Tomić - Tatek, 1980.).

Mirila na taj način osiguravaju stalnu nazočnost duše i imaginarnu nazočnost tijela, koje će u grobu postati prah. S vremenom grob gubi značenje i nije ga se obilazilo do sljedećeg ukopa. Ukoliko nije bio obilježen više se i ne bi znalo gdje se nalazi jer je posve obrastao travom (komorač, *foeniculum vulgare* – jestiva, ljekovita samonikla mediteranska biljka, na kraju ljeta dosegne visinu od metra do metra i pol). Znalo se samo za rodovsko mjesto na groblju, ali ne i za pojedinačne grobove istoga roda. Svjedok sam takvog stanja na starom groblju na Punti u Starigradu-Paklenici šezdesetih i sedamdesetih godina 20.st. Kada biste upitali stariju osobu kako je, odgovorila bi: “Sinko s jednom nogom u komoraču”. Na pitanje zašto je groblje zapušteno, a mirila uređena, pažena i obilažena, rekli bi, zato što je u grobu *tilo zemlja*, a duša na mirilu živi *vično* (kazivači Pera Jović 1970., Mate Jusup 1982.). Takvo stanje groblja bilo je do 1977. kada je umrla moja baka. Među rodovskim grobovima nismo mogli pronaći djedov grob (umro 1930.) da bismo u isti pokopali nju. Raspitivali smo se kod srodnika, ali nitko se nije sjećao pojedinačnih grobova. Međutim to nije bilo bitno (grob ionako nema značenja), pokojnika se moglo pokopati bilo gdje na rodovskom ukopnom mjestu.

Navedeni podatci pokreću pitanje kakve bi bile posljedice da su se nosači s pokojnikom odmarali prije mirila. Vjerovalo se naime, da bi duša u tom slučaju napustila tijelo prije mirila i “vratila” kući pa bi “uznemiravala” ukućane. Da se to ne bi dogodило trebalo joj je odrediti trajno i sigurno mjesto. Trebalo ju je *namiriti mirilom* (kazivačica Dara Babac, 1980.).

Drugo je pitanje kakvu je funkciju imalo *uzimanje mire*. Mjere dužine tijela najvjerojatnije bi trebale predstavljati identitet pokojnika jer se prema dužini mirila iz naraštaja u naraštaj znalo tko je “izmireni” pokojnik (kazivač Ivan Tomić - Tatek, 1980.).

Od sredine 20. st., kada započinje ubrzan prodor civilizacije (turizam) u južno Podgorje, kada naseljenici s Velebita napuštaju stočarenje i sela na more, u župska naselja, tada mirila gube značaj. Novim svjetonazorom prioritet dobiva grob, pridaje mu se novo i veće značenje. Brz ekonomski razvoj pridonio je još ubrzanijom gradnji naselja i grobova paralelno. Postupno od 70-ih godina 20.st. započima

nekontrolirano devastiranje starih groblja uz more. Grade se "monumentalne", mramorne grobnice bez plana i reda (vidi stara groblja Tribnja, Starigrada-Paklenice, Selina i Rovanske). U sistemu novih vrijednosti sve što je staro, tradicijsko, izgubilo je značenje. Svatko je želio imati svoj grob, a ne skupni rodovski koji se održao do sedamdesetih godina 20.st. (sl. 7.5, 7.6) (Trošelj 1992a, 79).

Sl. 7.5: Groblje Ljubotić.
Fig. 7.5: The Ljubotić churchyard.

Sl. 7.6: Groblje Ljubotić.
Fig. 7.6: The Ljubotić churchyard.

METODE I PROBLEMATIKA PRIKUPLJANJA GRAĐE

1. otkrivanje i registriranje lokaliteta na južnom Velebitu od 1971.g.
2. opservacija, snimanje i crtanje
3. bilježenje i opisivanje relevantnih podataka in situ, opis lokaliteta, razgovor s kazivačima, bilježenje predaje
4. otiskivanje uzoraka, natpisa i likovnog prikaza na uzglavnici pomoću paus – papira formata A3 i A4, prema savjetu Branka Fučića 1978. Ta se metoda pokazala učinkovitom
5. pokušaj pronalaženja analogija u likovnom prikazu
6. najveći problem za dobre rezultate su devastacija lokaliteta, istrošenost ionako plitkog reljefa i nedostatak arhivske građe koja se čuvala u Obrovcu tijekom 19. i prve polovine 20.st.
7. događalo se da se svakim novim dolaskom na isti lokalitet otkrivao neki novi detalj, naročito u ikonografiji likovnog prikaza

Kratice:

M – mirila

(...) – nečitak natpis ili nedostaje slovo ili broj

RAZVRSTAVANJE NATPISA I EPIGRAFSKA ANALIZA

U ovom radu glavni predmet obrade su natpisi i likovni prikazi uklesani na *uzglavnici* u plitko uleknutom reljefu, zbog čega su izrazito antiplastični i rustični. Treba istaći da su oborine pridonijele da se na nekim uzglavnicama plitko uleknuće istrošilo do neprepoznatljivosti. Stilska izvedba naglašeno je rustična.

Prema prikupljenoj građi nastojat će se izvršiti pregledno razvrstavanje i epografska analiza natpisa, zatim razvrstavanje motiva likovnog prikaza i njihova interpretacija.

Glavna ploča epografske i likovne obrade mirila je *uzglavnica* pa je razumljivo da je ključni nositelj simboličkog predočenja pokojnika. Na *uznožnici* se najčešće javlja križ, a na *douzglavnici* vrlo rijetko križ ili neki drugi simbolično-dekorativni motiv. Uređenje mirila (arhitektonsko i dekorativno) ovisilo je o klesarskoj vještini i pismenosti majstora i nezaobilazno ekonomskom stanju roda i njegovim željama. Nedvojbeno je da su navedene odrednice utjecale na pojavu same epigrafije, epografskog sadržaja i likovnog prikaza. Premda su spomenici ruralne sredine, rustično izrađeni, oni su ipak djela umjetničke vrijednosti u okviru tradicijske kulture Velebita. Većina majstora bila je samouka ili priučena izvan svoga naselja (kazivač Ivan Tomić – Tatek, 1980.) pa je vjerojatno da bi se natpisi u 19.st. mogli pripisati takvima majstorima. No ni oni, a ni oni poslije njih nisu radili ni po kakvom predlošku ili planu i nacrtu. Majstori su svoju zamisao ili zamisao roda uklesavali izravno na kamen (kazivač Ivan Tomić – Tatek, 1980.). Javljuju se iznimke tek sredinom 20.st. i to na lokalitetima Među klancin i Korita, rodova iz Kruščice i Donjih Mataka, budući da se običaj tamo najduže održao. Zapaža se na nekim uzglavnicama da je majstor imao pripremljen predložak za uklesavanje natpisa.

Prema epografskom sadržaju natpisi se mogu razvrstati u pet skupina;

- A skupinu čine inicijali pokojnika s pridodanim sadržajem,
- B godina smrti s pridodanim sadržajem,
- C puni oblik antroponima kao jednočlane, dvočlane ili tročlane formule s pridodanim sadržajem,
- D predstavljaju natpisi koji uz identitet sadrže jednu ustaljenu vjersku formulu,
- E čine nečitki natpisi, bilo zbog istrošenosti reljefa (M - Nad Kruškovcem), bilo zbog neobičnog pisma i otežanog analiziranja slova koji ne predstavljaju čisto latinično pismo (M - Samardžići).

Ovakvom orijentacijskom klasifikacijom po principu od najmanjeg do najvećeg, odnosno od suženog do proširenog sadržaja epigrafije, pokušat će se dati uvid u problematiku epografskog sadržaja: raznolikost onomastičke sheme, ortografije i morfologije. Odabrani su najtipičniji primjeri karakteristični za sve lokalitete općine Starigrad-Paklenica. Unutar navedenih cjelina moglo bi se izdvajati podskupine pa ova klasifikacija nipošto nije konačna i njezina daljnja razradba predmet je novih istraživanja.

7.1.1 VRSTE NATPISA

A.skupina

A.1 Inicijali

Urezivanje inicijala na uzglavnici bez ikakvog drugog pridodanog sadržaja, rijetka je pojava.

Na uzglavnici M – Kozjača rustično su urezani inicijali MM, iza kojih nema točke kao interpunkcijskog znaka. Slova su različite veličine, prvo M(arinković) veće je od drugog, pa je za pretpostaviti da je prvi inicijal prezime. Ukomponirani su po sredini natpisnog polja kvadratne uzglavnice bez ikakvog klesarskog dotjerivanja (sl. 7.7)

Sl. 7.7: Mirila Kozjača - inicijali **M M.**
Fig. 7.7: Kozjača mirila - Initials **M M.**

A. 2 Inicijali s križem

Ova skupina nalazi se na svim lokalitetima u različitom kompozicijskom raspoređivanju na natpisnom polju. Inicijalima je pridodan križ kao znak smrti u različitim položajima unutar natpisnog polja.

Položaj **a** – križ je pri vrhu natpisnog polja, a inicijali ispod njega po sredini polja. Iza inicijala nema točke (sl. 7.8)

Položaj **b** – križ je u sredini natpisnog polja, a inicijali iznad njega. Inicijal S urezan je zrcalno. Točka je samo iza inicijala prezimena (sl. 7.9).

Položaj **c** – križ zauzima cijelo natpisno polje, a inicijali su raspoređeni s njegove lijeve i desne strane ispod vodoravne crte. Iza inicijala nema točke (sl. 7.10)

Položaj **d** – križ je u sredini između inicijala u istoj ravnini. Iza inicijala nema točke. Inicijal imena je urezan kao malo slovo **i** (sl. 7.11)

Sl. 7.8: Mirila Glavčice – rod Marasovića **† Š M.**
Fig. 7.8: Glavčice mirila – Marasović family **† Š M.**

Sl. 7.9: Mirila Rastovci – rod Vukića **V. S †** (zrcalno S).
Fig. 7.9: Rastovci mirila – Vukić family **V. S †** (inverted S).

Sl. 7.10: Mirila Rastovci – rod Vukića **V† P.**
Fig. 7.10: Rastovci mirila – Vukić family **V† P.**

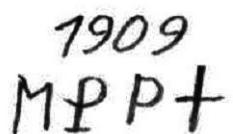

Sl. 7.11: Mirila Rastovci – rod Vukića **V† i.**
Fig. 7.11: Rastovci mirila – Vukić family **V† i.**

A.3 Inicijali s godinom smrti i ponegdje s drugim pridodanim sadržajem

Inicijali s godinom smrti nalaze se u dvjema inačicama: inicijali su po sredini natpisnog polja, a ispod njih godina smrti ili obrnuto, godina smrti po sredini, a inicijali ispod nje. Ako je pridodan križ, onda zauzima položaj **a** i položaj **d** iz skupine A.2.

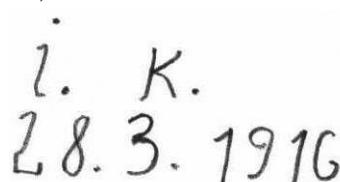
Na uzglavnici mirila Kozjača na prvom mjestu na natpisnom polju je godina smrti, ispod nje u drugom redu su inicijali, a do njih križ. Nije jasno što bi trebao značiti drugi inicijal P koji se razlikuje epigrafski od prvog P. Možda je nadimak pokojnika ili inicijal očevog imena, ali to nije bila uobičajena praksa u Tribnju. Iza inicijala nema točke (sl. 7.12)

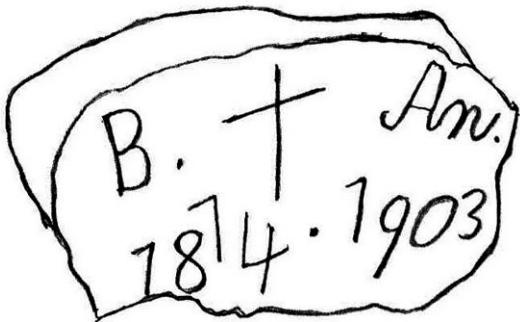
Sl. 7.12: Mirila Kozjača – rod Marinkovića, inicijali s godinom smrti **1909 M P P †.**
Fig. 7.12: Kozjača mirila – Marinković family, initials and year of death **1909 M P P †.**

Na mirilima Kosa Dobroselska inicijal imena u prvom natpisnom polju urezan je s blagim savijanjem na završecima poput pisanog malog *i*. Inicijal prezimena uklesan je kao veliko slovo **K**. Iza njih su točke. U drugom redu je datum smrti s točkama samo iza dana i mjeseca. Brojka 6 u godini smrti je nedovršena jer se donja crta ne savija do kraja (T. 9: 2, sl. 7.13).

Na mirilima Sige Kneževića natpis je epigrafski zanimljiv jer je klesar urezao inicijale pisanim slovima, pridodavši inicijalu osobnog imena i drugo slovo **B(ucić) An.(a)**. Između inicijala je križ prema položaju **d**. U drugom redu ispod inicijala je godina rođenja na lijevoj strani natpisnog polja i godina smrti na desnoj. Odvojene su točkom umjesto crticom što je ortografski nepravilno () (T. 11: 2, sl. 7.14)

Sl. 7.13: Mirila Kosa Dobroselska **i K. 28.3.1916.**
Fig. 7.13: Kosa Dobroselska mirila **i K. 28.3.1916.**

Sl. 7.14: Mirila Sige Kneževića *B. + An.*
1874.1903.

Fig. 7.14: Sige Kneževića mirila *B. + An.*
1874.1903.

Na uzglavnici mirila Kruščice natpisno polje ispunjeno je inicijalima u prvom redu i datumom smrti u drugom. Pri vrhu je križ. Iza inicijala nema točke, a vidljiva je iza dana i mjeseca smrti. Godina je skraćena zbog nedostatka prostora. Mjesec je urezan rimskim brojevima dok su dan i godina arapskim. Urezi su oštiri i jasni, slova i brojke su nejednake veličine izrazito rustično izrađene. Na slovu G uočava se na donjem savinuću manja poprečna crta s kosim završetkom. Nije sigurno je li majstor poslužila kao "pomoćna" crta za klesanje slova G ili je samo dekorativni dodatak (T. 3: 2, sl. 7.15).

Sl. 7.15: Mirila Kruščice, inicijali s
datumom smrti **†MG14.XI.4(...)**.

Fig. 7.15: Kruščica mirila, initials and
year of death **†MG14.XI.4(...)**

†
M G
14.XI.4(...)

A.4 Inicijali s kraticama različitih formula, a ponegdje s punim oblikom formule

✓ +
S. V.
R. 1846
U. ...

Sl. 7.16: Mirila Rastovci – rod Vukića, inicijali s kraticama **†**
Š.V. R.1846
U.(...).
Fig. 7.16:
Rastovci mirila – Vukić family,
initials with
abbreviations **†**
Š.V. R.1846
U.(...).

U ovu skupinu ulaze kratice R.(ođen), U.(mra/la) i B.(oga/je) P.(omilova) i najčešće su na mirilima Tribnja. Ponegdje se javlja samo inicijal prezimena i kratica prve riječi vjerske formule, a druga je isklesana u cijelosti ili oba inicijala s punim formulama *Boga pomilova*.

Natpis na mirilima Rastovci uklesan je u tri reda, a pri vrhu je križ. U prvom redu su inicijali Š.V. s točkom, u drugom kratica R. s godinom rođenja, a u trećem kratica U., nečitke godine smrti (sl. 7.16)

Na mirilima Kruščice dvije su uzglavnice s inicijalima i punim oblikom vjerske formule. Natpis je urezan u dva reda. U prvom je samo inicijal prezimena i kratica prve riječi vjerske formule B(oga/je), a druga je uklesana u cijelosti s prebacivanjem iz prvog reda u drugi. Pri dnu natpisnog polja urezan je štakasti križ. Iza kratice B nema točke. Gledano u cijelini natpis je izrazito rustičan, slova i brojke su nezgrapni i grubo urezani. Nastavak – LOVA u drugom redu gotovo je nevidljiv, ovlaš urezan, ali ortografski pravilan (T. 4: 1).

Na drugoj uzglavnici na početku su oba inicijala s točkom, a iza njih slogovan početak formule BO, a drugi slog GA, ortografski pravilno rastavljen, prebačen je u drugi red. Iza njega slijedi druga formula *pomil(o)*, koja završava s nepotpuno urezanim slovom o jer za njega nije bilo dovoljno mesta na rubu uzglavnice. Zadnji slog VA prebačen je u treći red. U ovoj formuli rastavljanje je provedeno ortografski nepravilno. Pravilno bi bilo POMI-LOVA. Do sloga VA je križ i godina smrti. Slovo G je zrcalno urezano (T. 4: 2).

Na istom lokalitetu nalazi se uzglavnica koja je u izvedbi klesarski vještije i preciznije izrađena pa su uočljive razlike između gore spomenutih grube izrade. Uzglavnica je polomljena na dva mesta, ali se jasno uočavaju dva različita epigrafska svojstva natpisa. Prvi stariji vještije je klesarski uređen, sastoji se od križa pravilno urezanog po sredini, a s lijeve i desne njegove strane ispod vodoravne crte urezani su inicijali. Izrađeni su klesarski brižljivo s većim udubljenjem i točnim mjerama. Majstor je vjerojatno imao nacrt jer su slova u istoj razini odmjereno raspoređena. Drugi dio natpisa pri dnu polja naknadno je uklesan od nekog drugog majstora krajnje rustično. Iza kratice u. urezane malim pisanim slovom, dan je urezan arapskim brojkama, mjesec rimskim i godina smrti arapskim. Pri samom dnu natpisnog polja su kratice BP iza kojih nema točke. Ovakva kombinacija česta je na mirilima Tribnja (T. 7: 2, sl. 7.17).

Na istom lokalitetu na drugoj uzglavnici pri vrhu natpisnog polja urezan je manji križ. U ravnini njegove poprečne crte s lijeve i desne strane su inicijali bez točke, a ispod njih u drugom redu kratica formule U. i do nje datum smrti. U trećem je kratica formule B.P. Godina smrti je skraćena na zadnje dvije brojke zbog nedostatka prostora. Možda je datum ubaćen "naknadno", po želji roda,

†
 S T
 u. 25.XII.1953
 B P

Sl. 7.17: Mirila rodova Kruščice, inicijali s datumom smrti i kraticom formule.
Fig. 7.17: Kruščica families mirila, initials and year of death with a shortened formula.

M † M
 U. 4.V.52.
 B. P

Sl. 7.18: Mirila Korita – inicijali s kraticom U. i B.P. **M † M U. 4.V.52. B. P.**
Fig. 7.18: Korita mirila – initials and abbreviations U. and B.P. **M † M U. 4.V.52. B. P.**

veden krajnje rustično, pa je za prepostaviti da se radi o 1852.g., premda ovakvih tipova izrazite rustičnosti ima i u 20.st (T. 3: 1, sl. 7.18).

zbog čega su se pojavile nepravilnosti i neusklađenosti u raspoređivanju sadržaja unutar natpisnog polja. Reljef je izrazito površno udubljen i nevešto izrađen. U. je umanjen, urezan ispod inicijala M. Brojka 4 još je manja i “penje” se iznad kratice B. Rimski V. je ispod križa u laganom “spuštanju”, a skraćena godina (...) 52. ispod drugog inicijala M povećana je jer se ukazao slobodan prostor. Očito je da je natpis rađen neplanski, bez pomoćnih crta za ravne redove na natpisnom polju. Epigrafski je iz-

B. skupina

B.1 Godina smrti s pridodanim križem i ponegdje s datumom u cjelini

U ovoj skupini nije istaknut identitet pokojnika. Jesu li se majstor i rod u ovom slučaju oslonili samo na pokojnikovu “miru” kao identitet koji će potomci prepoznati i odrediti mu pripadnost, za sada ostaje otvoreno pitanje. Godina smrti najčešće je uklesana po sredini natpisnog polja. Ako joj je pridodan križ onda je on pri vrhu, premda ima i drugih inaćica, kada su i križ i godina “zbijeni” pri vrhu pa je natpisno polje ostalo “prazno”. Na oštećenoj uzglavnici M - Kruščica ostala je samo godina smrti. S obzirom na njezinu visinu i prazno natpisno polje, za prepostaviti je da je na vrhu bio samo križ. (T. 4: 3)

Godine su na objema uzglavnicama Kose Magaške uklesane vještije i preglednije, po sredini natpisnog polja. Pri vrhu je križ (sl. 7.19, 7.20).

Sl. 7.19: Mirila Kosa Magaška – godina smrti s pridodanim križem **†1901.**
Fig. 7.19: Kosa Magaška mirila – year of death with cross **†1901.**

Sl. 7.20: Mirila Kosa Magaška – godina smrti s pridodanim križem **†1894.**
Fig. 7.20: Kosa Magaška mirila – year of death with cross **†1894.**

Sl. 7.21: Mirila Samardžića – godina smrti s pridodanim križem **†1825.**
Fig. 7.21: Samardžić mirila – year of death with cross **†1825.**

Sl. 7.22:
Mirila Kozjača
– cijelovit
datum smrti
189812\1 †.
Fig. 7.22:
Kozjača mirila
– date of death
189812\1 †.

Uzglavnica mirila Samardžića je kao pravokutnik čvrsto usađena u zemlju i jedna je od najstarijih u Selinama. Po sredini natpisnog polja je grčki križ pravilno urezan većeg udubljenja pa djeluje plastično. Ispod njega je godina smrti nejednakih brojki. 1 i 2 su umanjeni, a 8 i 5 uvećani. Brojka 2 izgleda kao zakriviljeno slovo Z. Obje brojke 2 i 5 su nespretno urezane (sl. 7.21).

Rijetko se pojavljuje cijelovit datum smrti. Križ varira u položajima i pritom nema određenih pravila. Vjerojatno njegov položaj u natpisnom polju ovisi o zamisli majstora da bi istakao značenje koje mu pridaje, najvjerojatnije kao oznaku smrti.

Uzglavnica mirila Kozjača je neobrađene površine natpis je izведен krajnje rustično. Godina smrti je u prvom redu, a dan i mjesec u drugom, razdvaja ih kosa crta. Na kraju reda je običan križ. Natpis je nevješto urezan. Epigrafski, zanimljiva je brojka 2 spiralno izvijena (sl. 7.22).

Na mirilima Zapadnjara ističu se svojom epigrafskom koncepcijom tri uzglavnice.

Prateći oblik uzglavnice trokutasto – dvoslivnog tipa, majstor je urezao geometrijskim stilom trokutast križ i unutar nastalih dvaju polja dvije rupice. S lijeve strane ispod vodoravne crte još je jedan manji križ, a s desne datum smrti. Razdvaja ih okomita crta glavnog križa. U prvom je redu godina 1882., a ispod nje broj 109, bez sumnje datum i mjesec, iako iza njih nema točke kao interpunkcijskog znaka. Cijeli prikaz gornjeg dijela uzglavnice djeluje antropomorfno (“glava” – trokut s dva “oka”) pa nije isključeno da lik ima neko dublje značenje. Možda se njime supstituira lik pokojnika (Kukoč 1995, 51). Poznato je da u kršćanskoj ikonografiji trokut predstavlja sv. Trojstvo, a rupica/e “Božje oko/oči”. Međutim, bez širih analogija bilo bi preuranjeno taj lik tumačiti jednostrano. Ipak nema sumnje da je simboličkog značenja, već time što mu je s lijeve strane ispod vodoravne crte pridodan još jedan manji križ, vjerojatno kao znak smrti. Uzglavnica je izrazito vješto klesarski oblikovana. Brojke 2 i 9 nisu naajspretnije izvedene. 2 izgleda kao zrcalno S, a 9 nema zavinute crte. Visina ploče je 75 cm, a širina u trokutastom dijelu 31 cm, a u donjem dijelu gdje se sužava 28 cm. Kosine trokuta iznose s obje strane 20 cm.

Još su dvije uzglavnice na istom lokalitetu istog tipa identične po obradi i dimenzijama, pa bi se moglo zaključiti da ih je radio isti majstor.

Druga po redu ima unutar plohe urezan obrub kao profilaciju oblika “kuće” jer prati trokutast – dvoslivni oblik uzglavice. Unutar obruba je jabučasti križ. Ispod obruba na suženom dijelu uzglavnice uklesana je godina smrti 188(...). Zadnji broj je nečitljiv. Visina je 55 cm, širina u trokutastom dijelu 26 cm, a pri dnu se sužava na 22 cm. Kose stranice na vrhu su duge 13 cm.

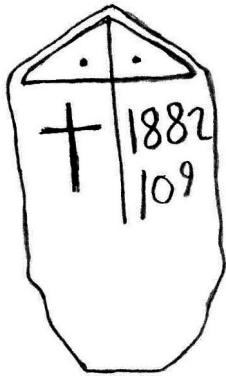
Na trećoj uzglavnici cijelo natpisno polje zauzima križ. Okomiti krak visok mu je 23 cm, a vodoravni 15,5 cm. Krakovi su šireg promjera i reljefnog udubljenja zaobljeni na krajevima. Pri gornjem dijelu okomitog kraka s lijeve i desne strane dvije su manje i tanje crte i još dvije ispod donjeg okomitog kraka. Nije jasno koja je njihova funkcija. Godina smrti je ispod vodoravnog kraka križa koji je razdjeljuje u dva dijela. Prve dvije brojke 19 su na lijevoj strani, a druge dvije 02 na desnoj. Takvim rasporedom sadržaja majstor je postigao usklađenu kompoziciju. Uzglavnica je visoka 55 cm, po sredini široka 25 cm, a pri dnu 20 cm. Kose stranice duge su 15 cm.

Zajedničko svim trima uzglavnicama je da su većih dimenzija, spretnije izrade i stilizirane epigrafe.

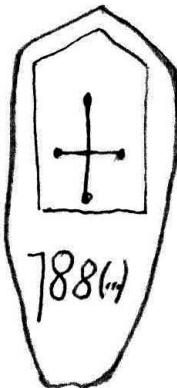
Razvidno je da je raspored godine smrti i križa unutar natpisnog polja sličan rasporedu inicijala i križa skupine A.

Položaj a – križ je pri vrhu natpisnog polja, a godina smrti po sredini i inačica da su oboje pri vrhu.

Položaj b – križ je u drugom redu u razini datuma smrti s lijeve ili desne strane.

Sl. 7.23: Mirila Zapadnjara
– datum smrti i godine smrti s latinskim križem.
Fig. 7.23: Zapadnjara mirila – date of death with a Latin cross.

Sl. 7.24: Mirila Zapadnjara
– datum smrti i godine smrti s jabučastim i štakastim križem.
Fig. 7.24: Zapadnjara mirila – date of death with cross ending in apple-like and stick-like shapes.

Sl. 7.25: Mirila Zapadnjara – datum smrti i godine smrti s grčkim križem.
Fig. 7.25: Zapadnjara mirila – date of death with a Greek cross.

Položaj **c** – križ zauzima cijelo natpisno polje, a godina je s njegove lijeve ili desne strane ispod donje crte.

Položaj **d** – križ je u sredini plohe, a godina smrti ispod njega.

U ovakovom kompozicijskom rasporedu križa i godine smrti zastupljene su sljedeće vrste križeva: latinski, grčki, jabučasti i štakasti. Moguće je da su svi imali religijsko značenje. Crteži natpisa su nastali metodom otiska na paus papir na dvjema uzglavnicama budući da snimci nisu uspjeli (sl. 7.23–7.25).

C. skupina

C.1 Pun oblik antroponima s pridodanim sadržajem

U osnovi epigrafskog sadržaja su u punom obliku jednočlane, dvočlane i tročlane formule (ime i prezime ili prezime i ime), a šire ga godina smrti, godina rođenja i smrti s datumom i kraticom DN (dana), kraticom G(odina), zatim kraticama R(ođen), U(mra) ili punom riječi u govornom obliku UMRA. Ponegdje je pridodano ime pripadnosti članu roda (otac ili muž) i svakako križ. Pridodani sadržaj, raznolik je raspoređen unutar natpisnog polja. Ovakvi tipovi natpisa pružaju više podataka o identitetu pokojnika.

Na uzglavniči mirila Nad Kruškovcem u prvom redu natpisa je osobno ime, u drugom prezime, a u trećem datum smrti s kraticom DN u istoj razini. Križ je pri vrhu natpisnog polja. Slova i brojke su urezivane tankim šiljkom pa se jedva razlikuju od prirodno hrapave površine kamena. Slovo Ć

u prezimenu i brojka 6 u godini smrti slabo su uočljivi (T. 9: 4, pun oblik antroponima s datumom smrti †**MARKO KATALINIĆ DN.21/11.1926**).

Na drugoj uzglavnici istog lokaliteta natpis je profiliran jednom polukružnom crtom ravnom na dnu. U prvom redu natpisnog polja je formula UMRA u punom obliku, u drugom ime i prezime, a u trećem kratica DN. s datumom smrti, a kratica G(odine) je urezana ispod godine smrti.

Formula UMRA urezana je onako kako se izgovara u lokalnom govornom idiomu novoštakavske ikavice. Umjesto standardnog umro samoglasnik **o** zamijenjen je samoglasnikom **a** u svim glagolskim oblicima. U prezimenu izostavljeno je slovo **j**, odnosno nije provedena jotacija L+J. U izgovoru ovog prezimena pojavljuju se inačice: Bušleta, Bušljeta, Bušljjeti i Bušletić. Koja je inačica izvorna nije poznato, a rod je s Malog Vaganca (T. 10: 1, pun oblik antroponima s pridodanim sadržajem †**UMRA JOSO BUŠLETA DN 27.8.1936 G**).

Na uzglavnici dječjeg mirila istog lokaliteta u prvom redu natpisnog polja je formula UMRA, u drugom prezime i ime, u trećem očevo ime, u četvrtom kratica DN, datum smrti i kratica G. Rasporred tročlane formule vjerojatno je slučajna majstorova nakana, kojem će članu formule dati prioritet. Mjesec smrti je uklesan rimskim brojem (T. 10: 2, natpis višečlanih formula s datum smrti †**UMRA ERCEG IVAN MARKA DN 20 X. 1947. G**).

Na istom lokalitetu na uzglavnici lučno-zaobljenog tipa na prvom mjestu natpisnog polja je jambučasti križ. Ispod njega udesno pomaknuta je formula UMRA. Antroponimi (prezime i ime) su u istom redu, a kratica DN i datum smrti u zadnjem. Iza njih su ortografski pravilno urezane točke, osim iza godine smrti (T. 10: 3, pun oblik antroponima s pridodanim sadržajem – † **UMRA DOKOZA ANTE DN. 17.4.1929**).

Na samo jednoj uzglavnici mirila Kosa Dobroselska natpis je tročlane formule. U prvom redu je ime i prezime pokojnice, u drugom član rodovske pripadnosti, mada nije sigurno je li otac ili muž s obzirom na njenu dob iako se zadnja brojka godine ne može iščitati. Slijedi kratica formule R i godina rođenja kojoj nedostaje zdanja brojka, a u trećem redu je puna formula UMRLA i godina smrti s točkom. Na istom lokalitetu još su tri uzglavnice istog tipa. Ispod prvog i drugog reda urezane su crte, vjerojatno ne radi isticanja, nego lakšeg urezivanja slova da bi bila u ravnini natpisnog polja. (T. 9:3, natpis višečlanih formula s pridodanim sadržajem - † **ANICA KOJIĆ IVANOVA R.188(...)** **UMRLA 1911**).

Na mirilima Kozjača natpis je zanimljive epigrafije. U prvom redu natpisa je osobno ime s križem, u drugom prezime i trećem križ s datumom smrti. Slova i brojke su tanko i površno urezani da se teško prenose na otisak. Epigrafija slova je neobična. Majstor je izmiješao mala i velika, neka izdigačao iz ravnine reda, a druga spustio niže, tako se stvorio kompozicijski nesklad. Slovo N ima srednju crtlu povučenu odozdo prema gore И kao cirilično I. Većina slova ima zadebljanje na završecima koje izgleda više kao dekoracija negoli pomoć majstoru za lakše urezivanje. Na svim slovima A vodoravna crta se lomi u V-oblik iz dekorativnih pobuda. Ostaje problem dvaju križeva što nije uobičajeno u epigrafinji mirila. Vjerojatno je jedan znak vjerske pripadnosti, a drugi znak smrti. (T. 9: 1, antroponim s datumom smrti **MARTA† MARIJKOVIC †7.9.1914**).

Na mirilima Korita (Donji Mataci) ima natpisa koji su klesarski vrlo precizno i vješto izvedeni. Razvidno je da je natpis urezan planski prema nacrtnom predlošku i da ga je radio pismen i izvješten majstor u nešto plastičnijoj izvedbi. Po sredini natpisnog polja urezan je križ širih krakova i većeg reljefnog udubljenja. Vodoravni krak je na desnoj strani nešto kraći od lijevoga pa je križ pomalo asimetričan. Okomiti krak se od vodoravnog postepeno širi prema završnom rubu u drugom redu natpisa. Je li majstor u svojoj zamisli namjerno skratio desni krak radi slova A u osobnom imenu koje počima točno od završnog ruba kraka, može se tek nagađati. U ravnini lijevog kraka započima slovo K prezimena kojem je udaljio dvije paralelne crte, vjerojatno zato da popuni prostor do okomitog

kraka. Isto je učinio i u drugom redu: pomakao je godinu rođenja od kratice R. prema rubu križa. Na desnoj strani učinio je suprotno, udaljio je kraticu U od ruba križa i spojio s godinom smrti. U kratici R. kao i u slovu K nisu spojene polukružna i kosa crta s okomitom. Nije jasno zašto su se dogodile izvedbi rupičasta udubljenja u krugu brojki 8 i 9. (T. 7: 4, antroponomi s kraticama).

Na drugoj uzglavnici (Sjauš Jure) formule R(ođen) i G(odine) su skraćene, a formula UMRA je cjelovita. Datum je urezan inverzivno, najprije godina, a onda dan i mjesec smrti, urezan rimskom brojkom. (T. 7: 3, antroponomi s kraticom "R" i cjelovitom formulom "UMRA").

Na uzglavnicama M – Krčevine (Gornji Mataci) formule se proširuju kraticama tipa GO(dine), ubacuje se prijedlog NA i formula U SPOMEN. Na prvoj uzglavnici samo je osobno ime u prvom redu, a u drugom formula BOGJE razmagnuta slogovno, a druga formula POMI je nedovršena. U trećem redu kratica GO s točkom i godina smrti, i u četvrtom datum smrti. Na drugoj uzglavnici majstor je dao prioritet godini smrti, a u drugom redu je formula U SPOMEN koju možemo vidjeti i na stvarnim grobovima. U trećem redu je osobno ime, četvrtom prezime i u petom redu prijedlog NA s datumom smrti urezanim rimskim brojkama. Antroponomi su u padežnom neskladu, osobno ime je u dativu (Nikoli), a prezime u nominativu (Matač). Mada su slova nejednaka u smislu veličine i oblika, izmiješana velika i mala, natpisi su vješto urezani (T. 8: 4, pun oblik antroponima s pridodanim sadržajem).

Epigrافski sadržaj natpisa skupine C razvidno proširuje informacije o pokojniku različitim formulama u inačicama iz kojih bi se moglo izdvajati podskupine prema položaju unutar natpisnog polja u skraćenoj ili punoj formuli, ali to je predmet daljnog istraživanja.

D. skupina

D.1 Identitet pokojnika s ustaljenom vjerskom formulom

Uz identitet pokojnika pojavljuje se kako je već navedeno u skupini A.4 vjerska formula kao skraćenica B.P ili kao puni izraz Boga/je pomilova ortografski i morfološki uklesana prema govornom lokalnom idiomu. Budući da je zamjenica *ga* zanaglasnica koja se u standardnom jeziku piše odvojeno od imenice, a izgovara kao naglasna cjelina, u lokalnom govornom idiomu južnog Velebita piše se i izgovara kao jedna naglasna cjelina. U muškom rodu dolazi do kraćenja zamjenice iz koje fonem/grafem *g* ispada, a samoglasnik *a* se spaja s imenicom. U ženskom rodu zamjenica *je*, također je zanaglasnica, spaja se i u govoru i u pisanju s naglasnicom u govoru cjelinu. Isto vrijedi i za množinu Bogi pomilova. Zamjenica *ih* u genitivu i akuzativu gubi fonem/grafem *h* u govoru i pisanju u svim vrstama i oblicima riječi, jer nije u uporabi u južnovelebitskim govorima (htjeti – titi, hrana – rana, bih – bi). Formula je u različitim položajima unutar natpisnog polja, najčešće poslije inicijala ili punog imena. U jednostavnim inačicama su obje formule kratice, kao na mirilima Kruščica (T. 3: 4, inicijali M i zrcalno S s kraticom formule B.P.; T. 2: 2, inicijali M A s kraticom formule B.P.).

U složene inačice ulaze slogovne kratice prve formule, pun oblik druge formule i/ili pun oblik obiju formula. S lijeve strane križa je skraćenica formule kao slog BO(ga), a s desne samo kratica P. U drugom redu je puna formula prezimena, u trećem imena, a u četvrtom slogovno skraćena formula UM(ra) s točkom i skraćenom godinom smrti (...) 57. Natpis je vješto urezan, očito prema planu i nacrtu. (T. 8: 3, pun oblik antroponima sa skraćenom vjerskom formulom – BO†P ZUBČIĆ DRAGAN U (...) 57).

Jezična osobitost je formula UMRI u aoristu, a ne u perfektu UMRA kao ustaljenom obliku. Križ i inicijali su vješto urezani i usklađeni unutar natpisnog polja. Donji dio s formulom kao da nije radio isti majstor, urez je tanak i površan, slova su nejednake veličine, pri kraju na desnoj strani se

sužavaju. Ispod formule *Boga pomilova* urezana je crta. U trećem redu formula UMRI i datum smrti su također nespretno urezani i gotovo nevidljivi (T. 6: 3, inicijali s punim oblikom vjerske formule *Boga pomilova*).

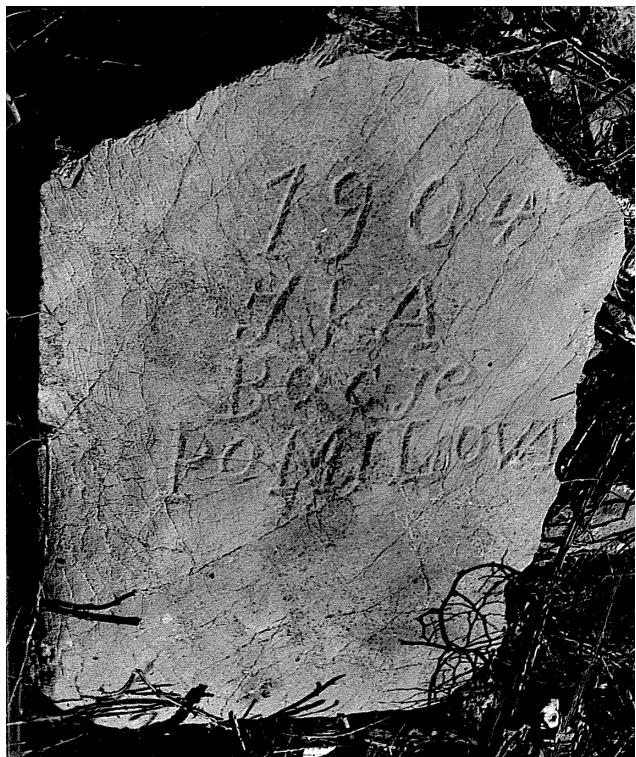
Na mirilima Kozjača na uzglavnici trokutasto-dvoslivnog tipa natpis je uklesan s nešto više klesarske vještine u oblikovanju slova i organizaciji unutar natpisnog polja. Slova privlače pozornost izgledom i oblikom, neka su veća, neka manja, podsjećaju donekle na rustično izvedenu rimsku kapidalu. Problem osobnog imena Pilip također je govorni idiom južnog Podgorja. Za glas F vrijedi isto ono što je rečeno za glas H. Oni, naime, nisu u uporabi. F prelazi u P ili V, npr. Filip – Pilip, Frane – Vrane, ne samo u osobnim imenima, nego i u općim imenicama (friško – vriško, facol – vacol, juha – juva, fratar – vratar) (sl. 7.26).

Na drugoj uzglavnici istog lokaliteta natpis je klesarski dotjeran i epigrafski zanimljiv jer je majstor "izmiješao" štampana i pisana, velika i mala slova, a u onomastičkoj shemi izostalo je prezime (sl. 7.27).

Sl. 7.26: Mirila Kozjača – pun oblik antroponima i vjerske formule s godinom smrti **Luklć 1883 PILIP. BOGA POMILOVA**

Fig. 7.26: Kozjača mirila – family name and religion formula with the year of death **Luklć 1883 PILIP. BOGA POMILOVA**

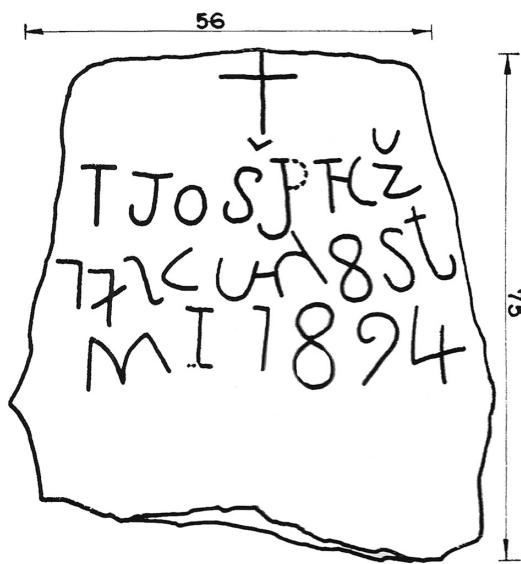

Sl. 7.27: Mirila Kozjača – osobno ime s punom vjerskom formulom i godinom smrti – **1904IkA BoGJe poMIloVA**

Fig. 7.27: Kozjača mirila – first name and religion formula with the year of death – **1904IkA BoGJe poMIloVA**

E. skupina – Nejasni i nečitki natpsi

U ovu skupinu ušle bi dvije uzglavnice neobične epigrafijske. Prva se nalazi na M – Nad Kruškovcem, a druga na M – Samardžića (Seline). Prva s oznakom E.I otežano se iščitava, kako je već navedeno, zbog istrošenosti reljefa. Natpisno polje prema otisku na paus-papiru izgleda poput ideograma ili grafičkih simbola, premda su slova M i A jasni, ali naopako okrenuti. Brojka 8 također je čitljiva. Pri vrhu natpisnog polja je kosi križ (T. 10: 4, nejasan i nečitak natpis).

Sl. 7.28: Mirila Samardžići – nejasan i nečitak natpis.
Fig. 7.28: Samardžić mirila – indistinct inscription.

Druga E.2 uzglavnica ima nejasna slova nasuprot jasno čitljivoj godini smrti i ponekog latiničnog slova (T, J, Š). Uzglavnica je oblikovana poput stele s ravnim gornjim završetkom. Epigrafija obuhvaća cijelo natpisno polje. Na vrhu je križ. Reljef je jasan, gotovo plastičan s dubokim uleknućem. Površina ploče je vješt obrađena. U natpisu ima nejasnih znakova za koja nije sigurno jesu li odraz neke majstorove zamisli ili su znak slabog poznavanja paleografije latiničkog pisma. Onomastička i ortografska analiza nije moguća dok se ne izvrši paleografska u nekom dalnjem istraživanju. Je li majstor u grafiji načinio zbrku i pomiješao slova različitih pisama prvi je korak za daljnje istraživanje. "Iskrivljen" natpis vjerojatno je samo odraz ambicija nepismenog klesara (Branko Fučić u pismu 24.8.1983.); T. 11: 1, nejasan i nečitak natpsi; sl. 7.28.

RASPRAVA

7.1.2

Prema postupku razvrstavanja, razvidno je da je epigrafija mirila jednostavna, jezično stilizirana, ali raznolika. Razvrstavanje u skupine od skraćene, stilizirane forme sadržaja – inicijala i godine smrti, zatim različitih kratica do proširenih formi antroponima: puno ime i prezime kao jednočlane (ime) ili dvočlane (ime i prezime) i tročlane (očevo ime) formule u nominativu, daje uvid u epigrafiske osobitosti mirila. Onomastička shema je jednostavna i proizvoljna, varira u položaju na natpisnom polju, što znači da nije bilo određenog pravila koja će formula imati prioritet u natpisnom polju. Uglavnom je ovisila o majstorovoj zamsili jer je radio bez ustaljenog predloška. Popratni sadržaji javljaju se kao kratice, sloganovne kratice ili pune riječi (U – umra, umri, R – rođen, B – Boga, Bogje, Bogi, P – pomilova, DN – dan ili dana, G – godina/e). Natpsi su izvedeni krajnje rustično s nizom ortografskih i morfoloških manjkavosti (spajanje formule Boga, Bogje, Bogi) prema lokalnom govornom idiomu. Unutar latiničkih slova, primitivno i ruralno izvedenih, pojavljuje se i N kao ciriličko I. Zašto je zrcalno urezano G i S nije posve jasno. Možda bi se moglo pripisati neukosti samouko priučenog majstora. Najzad se postavlja pitanje urezivanja u jednoj formuli zajedno štampanih i pisanih slova kao epigrafske zanimljivosti. Budući da je većina majstora radila bez predloška, događalo se da slova ispadaju na kraju retka ili su isklesana polovično. Od interpunkcijskih znakova korištene su točka za kratice i za razdvajanje godine rođenja i godine smrti, zatim kosa crta za razdvajanje datuma smrti. Redovi natpisa često su iskrivljeni, slova se umanjena da bi formula mogla stati. Neki novi natpsi imaju obrubnu crtu (profilaciju) i pomoćne crte za natpise. Karakteristični su za sve lokalitete. Arhajska kratkoća natpisa svedena je na esencijalni minimum – ime pokojnika, asocira na ranokršćanske natpise (Lovrenović 2008, 213) iako se ovdje radi o kenotafu, a ne grobu. Međutim isti tipovi natpisa nalaze se i na grobljima Velebitskog podgorja (vidi sl. 7.1–7.3).

Premda nismo sigurni sadrže li natpsi osobne refleksije samo roda ili zajedno majstora i roda s osnovnim ciljem da pokojnika ovjekovječe, oni ipak pokazuju težnje potomaka da očuvaju uspomenu na svoje pretke. Potvrdila je to predaja tijekom 20.st.

Premda natpsi donose samo informacije o identitetu pokojnika bez dodatnih epigrafskih obilježja, oni ipak postavljaju velerbitskog čovjeka povijesno i socijalno u odnosu sa svojim precima i potomcima. O tome nam svjedoče i drugi spomenici funeralne umjetnosti na području Dinarida

– stećci (Lovrenović 2008, 215). Prema datumu smrti unutar epigrafskog sadržaja može ih se sa sigurnošću datirati od početka 19. do sredine 20.st. Međutim, njihova kulturna povijest je, bez sumnje starija, a to bi mogla biti ona mirila koja nemaju natpisa, nego samo likovni prikaz. Što kaže predaja u 20.st o datiranju mirila na Velebitu? Prema kazivačima, predajom iz naraštaja u naraštaj, moglo bi ih se datirati od početka 18.st., što potvrđuje i Pleterski (pogl. 10) s jednom uzglavnicom (MK 56 sa M-Kruščica (T. 1: 1) Prema arhivskim izvorima doznaće se o njima u Ravnim kotarima u 16.st (Anzulović 1998, 61,77). S obzirom na transhumana, stočarska kretanja i migracije stanovništva tijekom povijesti, nije isključeno da nisu postojala na Velebitu i prije datiranih natpisa. Iz svega navedenog moglo bi se zaključiti da mirila odražavaju tipičnu tradicijsku funeralnu epigrafiju ruralne sredine Velebitskog podgorja.

7.2

RAZVRSTAVANJE LIKOVNOG PRIKAZA I INTERPRETACIJA

Etnička slika Velebita mijenjala se tijekom povijesti, ali tradicijska materijalna i duhovna kultura ostale su iste od prapovijesti do 20.st. Običaji i vjerovanja ostali su ukorijenjeni i prenošeni stoljećima na nove naraštaje prostorno izolirane od ostalog svijeta. U mitskom prostranstvu velebitski čovjek zadržao je svoju magijsko-mitsku misao usađenu u kamen kao trajni biljeg. U međuvremenu čovjek modernog svijeta leti u svemir, a Velebićanin i dalje jezikom simbola prenosi poruke o sebi i svojim precima urezujući svemir u kamen. I dok je svijet od 18. do 20.st. daleko odmakao u tehnici i automatizaciji, znanstvenim otkrićima i velikim umjetničkim djelima od klasicizma i prosvjetiteljstva do postmoderne, dotele su na Velebitu nastajala mirila – *upočivališta* duša, samozatajno u tišini, gotovo nevidljivi kao kulturni spomenici funeralne umjetnosti.

Krajem 17. i u 18.st. provodi se naseljavanje novog stanovništva s turskog, mletačkog i austrijskog područja (Ravni kotari, Bukovica i sjeverno Podgorje) u opustjelo južno Podgorje (P. Rogić 1965, 58,60,62). Za prepostaviti je da su pridošli naseljenici, a to je većinom današnje stanovništvo južnog Podgorja, poznавalo kulturni običaj iz krajeva iz kojih su došli pa su nastavili s tradicijom na Velebitu do sredine 20.st. Vjerojatno su zatekli stara mirila onog stanovništva koje je u 16.st. pobjeglo iz južnog Podgorja pred najezdom Turaka iz Obrovca i Like (Rogić 1965, 58, 60, 62; 1969, 103), premda nam epigrafija to ne svjedoči. Oslonac za prepostavku može biti likovni prikaz ili eventualna arhivska građa. Ako i jesu postojala, pitanje je jesu li na njima zatekli bilo kakav ukras – „šare“ i s postojećim predlošcima nastavili ukrašavati svoja mirila, ili je ukras njihova zamisao koju su donijeli sa sobom iz krajeva iz kojih su došli. To bi pitanje trebalo ubuduće rasvijetliti.

Bogat fond ukrasnih motiva i njihov sadržaj otkrivaju nam ukorijenjenu tradiciju transponiranu kroz astralne simbole prapovijesnog, antičkog i srednjovjekovnog svijeta u višestrukom prožimanju, a koje Velebićanin u 20.st. više ne zna protumačiti, osim kao „šare“. Jedini ikonografski motivi koji imaju svoje uporište i smisao kao simboli u predaji su križ i solarni disk.

7.2.1

RAZVRSTAVANJE MOTIVA I SIMBOLA LIKOVNOG PRIKAZA

Likovni prikaz izведен je plošno u plitkom reljefu urezivanjem na uzglavnoj ploči kao natpsi. Osnovni ikonografski sadržaj čine grafički simboli, a temeljni je križ. Najrašireniji je religiozni simbol i najčešći znak koji se pojavljuje u tri osnovna oblika: obični, ukrašeni i antropomorfni.

Premda je križ poznat mnogo prije Krista, na mirilima ima različite funkcije: religiozni simbol, oznaka smrti i povremeno ukrasni motiv.

U drugoj skupini su astralni motivi i trećoj antropomorfni.

Tipologija

Vrste križeva

A. skupina

A.1. Običan križ (sl. 7.29)

Vrste: latinski, grčki, jabučasti, štakasti, ponovljeni, kosi (Andrijin) i dvostruki. Susreću se na svim lokalitetima općine Starigrad-Paklenica bilo kao dodatak epigrafiji ili nekom likovnom prikazu, a bilo kao samostalan znak. Svi su uglavnom rustično izvedeni. Oni su bez sumnje vjerski simboli kršćanske ikonografije, no ponegdje su poslužili u dekorativne svrhe, primjerice u ornamentalnim motivima.

A.2. Trozub (sl. 7.30).

Javlja se kao motiv sam ili u različitim kombinacijama s drugim križevima na svim lokalitetima općine Starigrad-Paklenica. U većini inačica maštovito je raspoređen i obogaćen stiliziranim grafičkim umecima u obliku manjeg trozuba, kosog križa, ponovljenog križa i raznoliko usmjerenih ravnih, kosih i polukružnih crta kao ukrasne dopune osnovnom križu. Različita su tumačenja njegovog značenja i pojave kao ikonografskog motiva, budući da vuče korijene od pretkršćanskog doba kao keltski trozub. Objasnjava ga se simbolički kao prirodni ciklus: rođenje – postojanje – smrt. U antici je Posejdonov atribut kao simbol mora, a u kršćanskoj ikonografiji sotoin atribut, kao simbol grijeha i kazne. U Indiji je Šivin simbol – trisula – simbol tijela. Vremenski najbliži trozubu na mirilima je srednjovjekovni trozub na stećima (Tomasović, Perkić, Alduk 2008, 70). Možda se u njemu skriva jedan sinkretizam čovjeka i sunca, odnosno čovjek u odnosu prema bogu Suncu. U stavu oranta moli se Suncu (odnosno Bogu u kršćanstvu), budući da pokojnik glavom gleda prema izlazećem suncu. Dao bi se u trozubu tipa M – Korita i M – Sirno selo naslutiti stilizirani orant s uzdignutim rukama u molitvi. Znamo da su astralna magijska vjerovanja bila vrlo živa u vrijeme podizanja stećaka (Kužić 2008, 130), ona se, naime, nisu posve izgubila ni u vrijeme podizanja mirila na Velebitu (autorica je svjedok bakinih jutarnjih zazivanja Sunca 60-ih i 70-ih godina 20.st.). Baka je jutrom izlazila u dvořište i okrenuvši se prema istoku, zazivala izlazeće sunce riječima: "O Sunce moje žarko, hvala ti na još jednom danu. Hvala ti na pomoći. Pomozi žarko Sunce mojoj duši i svim našim dušama. Budi u pomoći svima." Na ispraćajima ukućana rekla bi: "Sunce žarko bilo ti u pomoći, kamo god išla /išao." Sličnim riječima obraćao se suncu Josip Matač na Ljubotiću: "Dobrojutro Sunce moje žarko, *grani i ugri*' naše duše" (kazivač Ivan Matač, sin pok. Josipa Matača, Ljubotić, 2008.)

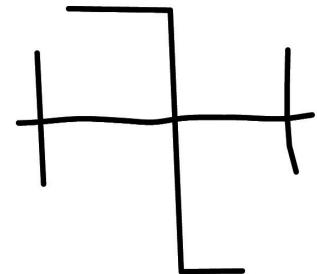
Sl. 7.30: Mirilo Sirno
Selo i mirilo Korita, motiv
trozuba.
Fig. 7.30: Sirno Selo
mirilo and Korita mirilo,
trident.

Sl. 7.29: Vrste križeva.

Fig. 7.29: Cross types.

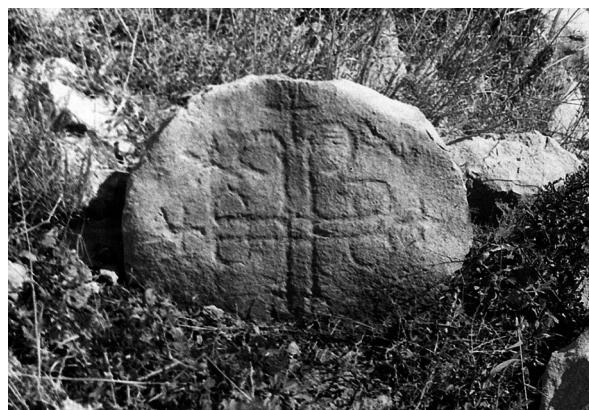
A.3. Svastika – kukasti (solarni) križ (sl. 7.31)

Pojavljuje se na mirilma u izvornom prapovijesnom obliku (kukasti križ) i u ornamentalnim inačicama u dijagonalno izvijenim kracima, tzv. "četverokuki" (Oštrić 1972, 29–38), kojoj su ponegdje pridodani obični križevi, najčešće latinski, grčki i kosi. Svastika je jedan od najstarijih solarnih simbola pretkršćanskog doba. Pojavila se u okviru prastarih kultova kao simbol Sunca (obožavanje Sunca). Kukasti završni kraci usmjereni su prema kretanju Sunca. Već od neolita javlja se na megalitima, posuđu i obrednoj figuralnoj plastici. Zajedno sa solarnim diskom najizrazitije je vezana uz posmrtnе obrede kao nadgrobni ukras, ali se njezina tradicija održala preko stećaka i na mirilima. U kojoj mjeri je u funkciji simbola ili ukrasnog motiva trebat će još istražiti (Batović 2006, 126–127; Wenzel 1965, 101; Bešlagić 1982, 192).

Sl. 7.31: Mirilo
Rastovci, motiv
svastike.
Fig. 7.31:
Rastovci mirilo,
swastika.

A.4. Dvostruka "četverokuka" (sl. 7.32)

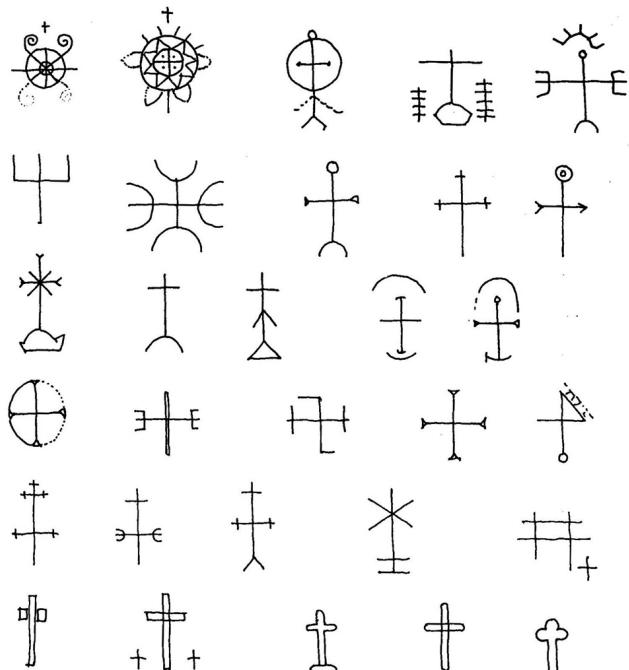

Sl. 7.32: Mirilo Nad Kruškovcem, motiv
četverokuke.
Fig. 7.32: Nad Kruškovcem mirilo, volutes.

Na lokalitetu M – Nad Kruškovcem kombinirana je s običnim križevima, latinskim pri vrhu okomitog kraka, kosim s lijeve i desne strane svinutih krakova (desnom križu nedostaje jedna kosa crta). U ravni vodoravnog kraka s lijeve i desne strane je grčki križ. Ikonografska nadopuna i razmještaj običnih križeva u svastici sigurno upućuje na religijski sinkretizam. Svinute crte krakova zatvaraju nepravilan krug na njihovim završecima osim donjega na kojem prikaz nije posve jasan jer je umanjen i u ravnini tla. Očito je nedostajalo prostora za usklađivanje kompozicije zbog čega je prikaz nespretno i rustično izведен. Što je majstor želio označiti s pridodanim običnim križevima? Ako podemo od pretpostavke da je četverokuka rudiment svastike – simbol Sunca, onda su ostali križevi znak vjerske pripadnosti. Time su i majstor i rod zadovoljili i uravnotežili svojevrsni dualizam, svog osobnog tradicijskog i kršćanskog vjerovanja. U ranom kršćanstvu svastika i solarni disk prikrivaju pravi kršćanski simbol križa tzv. crux dissimulata. Javlja se u kršćanstvu još i kao simbol principa dobra i principa zla.

Sl. 7.33: Mirilo Nad Kruškovcem, motiv dvostrukog križa.
Fig. 7.33: Nad Kruškovcem mirilo, double cross.

A.5. Dvostruki križ ravnih krakova (sl. 7.33)

Na drugoj uzglavniči istog lokaliteta oba kraka križa dvostruko su ponovljena unutar nedovršenog nepravilnog obruba kao graničnika. Križ je ravnih krakova u kombinaciji s četiri manja kosa, simetrično raspoređena između krakova dvostrukog križa. Peti križ nalazi se pri dnu okomitog kraka i nije jasno je li latinski ili grčki. Pridodani križevi osnovnom dvostrukom križu u ikonografskoj konцепцији vjerojatno su samo ukrasna dopuna. Dvostruki križ može biti neka vrsta inačice četverokuke, kao solarnog znaka, a pridodani bi križevi mogli biti vjerski simboli i oznaka smrti.

B. skupina

Uzorci ukrašenih križeva

B.1. "Ideogrami"

U ovu skupinu ušli bi obični križevi kojima su pridodane kraće zakošene crte raznoliko usmjerene. Većina križeva stoji na nekoj vrsti "postolja" uzdignutog iznad zemlje, obično je to trokut, polukrug i nedefinirani oblici. Cijela skupina podsjeća na ideograme znane samo majstoru. U ikonografskom raspoređivanju temeljnog motivu, običnom križu (vjerojatno znaku smrti) pridodani su raznoliki grafički simboli koji možda upućuju na neko pokojnikovo obilježje (sl. 7.34).

B.2. Ornamentalni križ

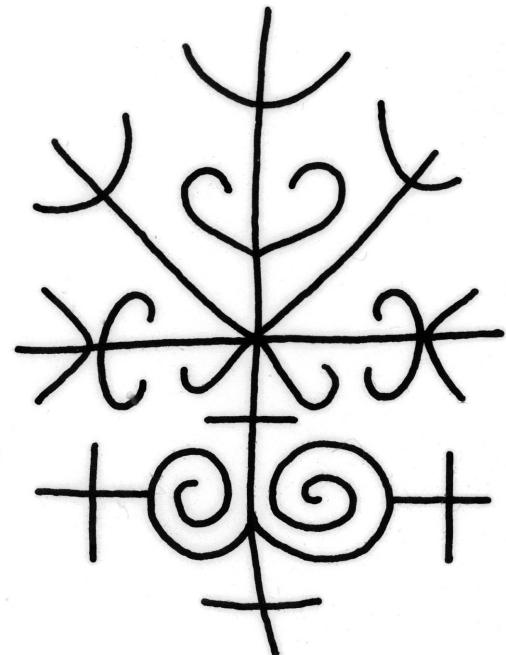
Ikonografija ove skupine je vrlo složena. Ornamentalno "razgranati" križ je zapravo kombinacija više simbola koji simetričnim ponavljanjem

Sl. 7.34: Mirilo Rastovci, "ideogrami".
Fig. 7.34: Rastovci mirilo, "ideograms".

obogaćuju likovni prikaz čineći ga krajnje dekorativnim i apstraktlim. Unutar kompozicije uz već poznate motive kao što su trozub i svastika u kombinaciji s običnim križem ikonografsku nadopunu čine spiralne volute i rupice. U osnovi prikaza je križ koji okomitim krakom polazi iz spiralne volute i završava na vrhu trozubom. Vodoravni kraci također završavaju trozubom, a središte sijeku dva dijagonalna kraka, također s trozubom. Na spiralnoj voluti pridodana su još tri manja križa. Ikonografski motivi skladno su i simetrično raspoređeni (sl. 7.35).

Sl. 7.35: Mirilo
Opuvani
dolac, motiv
ornamentalnog
križa.
Fig. 7.35:
Opuvani
dolac mirilo,
ornamental
cross.

Druga inačica ornamentalnog križa sa svastikom u središtu povezuje kompoziciju razgranatih trozuba. Desno donje zavinuće svastike je okrenuto prema unutra umjesto prema van u suprotnom smjeru. Svastika – Sunce u središtu kompozicije mogla bi simbolizirati dušu sjedinjenu sa Suncem. Spiralna voluta uvijek je na dnu, a iz nje izrasta lik poput "stabla" (sl. 7.36).

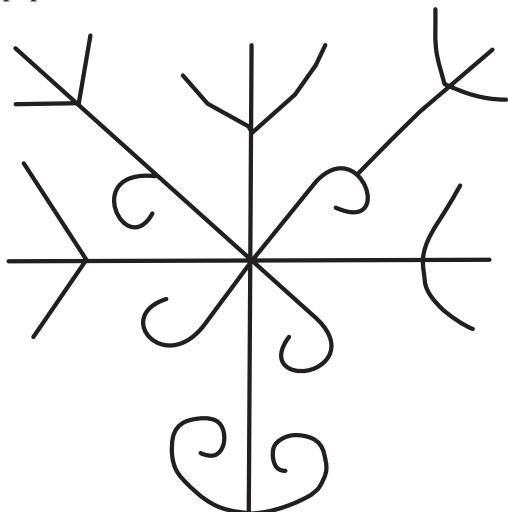
Treća inačica s rupicama je nešto jednostavnija i preglednija. Jesu li rupice također astralni znak, možda stilizirane zvijezde, valjalo bi otkriti u dalnjem istraživanju (sl. 7.37).

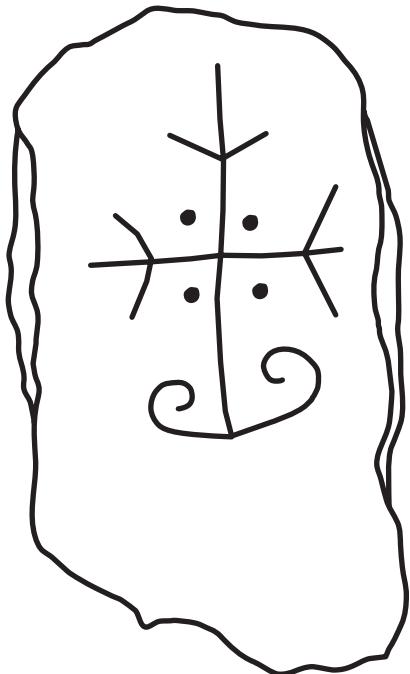
Četiri ikonografska motiva unutar ove skupine: voluta, križ, trozubi i pridodane rupice, postavljeni su simetrično u središtu pa bi mogle imati neko dublje značenje. Rupice i manje okrugle izbočine javljaju se također na ilirskim nadgrobnim spomenicima i na stećcima (Gabričević 1983, 43; Kužić 2008, 133).

Četvrta inačica likovno je stilizirana i svedena na dva motiva; volutu i ponovljene križeve

Sl. 7.36: Mirilo Opuvani dolac, motiv ornamentalnog križa.

Fig. 7.36: Opuvani dolac mirilo, ornamental cross.

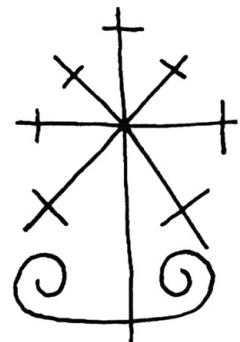

Sl. 7.37: Mirilo Opuvani dolac, motiv ornamentalnog križa.
Fig. 7.37: Opuvani dolac mirilo, ornamental cross.

Sl. 7.38: Mirilo Opuvani dolac, motiv ornamentalnog križa.
Fig. 7.38: Opuvani dolac mirilo, ornamental cross.

na sedam krakova osnovnog i kosog križa. Cijela kompozicija stvara vizualan privid kružnog kretanja. Možda broj ponovljenih detalja u stvaranju dvostrukih ili višestrukih oblika ima također neki smisao (sl. 7.38).

U petoj inaćici se na vodoravnom kraku udvostručio trozub. Po sredini osnovnog križa je kosi križ. I ovaj lik izrasta iz dviju spiralnih voluta (sl. 7.39).

Gledano u cjelini ova skupina složenijeg likovnog prikaza naglašeno je ornamentalna i pomalo zagonetna,

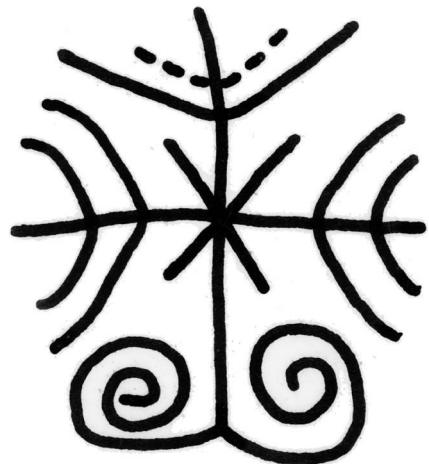
C. skupina

Astralni motivi – simboli

Astralni kult vuče svoje korijene od prapovijesti. Na Velebitu je preživio do 20.st. ne samo preko mirila, nego je svoj odraz našao i u svakodnevnom životu (Trošelj 1992b, 183–184). Većina se obređa svakodnevnog života odvijala kretanjem od istoka i u molitvi Suncu gledalo se u smjeru istoka. Prema kazivanju Pere Jović (1970.) dva narodna kola južnog Velebita *kukulešće* i *kolanje* započinjala su kretanjem od "izlazećeg Sunca". Mlada obilazi ognjište u mladoženjinoj kući od istoka prema zapadu tj. *naoposlen*, jer sve što se kreće od smjera istoka je naoposlen tj. ispravno, točno, kako treba, a suprotna kretanja i radnje su naopako tj. neispravno, krivo, kako ne bi trebalo. Svatovi se nisu vraćali istim putom od mladine kuće, nego drugim, zaobilaznim da bi se znakovito napravio krug. Isto se tako kretanje oko mrtvoga na mirilu odvijalo naoposlen tj. od istoka. Pokojnik na mirilu glavom gleda prema istoku, prema izlazećem Suncu, opršta se od njega posljednji put. Dušu će *pomilovati Bog* (Sunce). U tu svrhu trebalo je na uzglavnici označiti, odnosno ovjekovječiti tu vezu duše i Boga (Sunca) nekim (astralnim) simbolom. Uz to će, da se potvrdi pripadnost službenoj crkvi biti urezan križ kao glavni simbol kršćanstva kao na stećcima (Kužić 2008, 132).

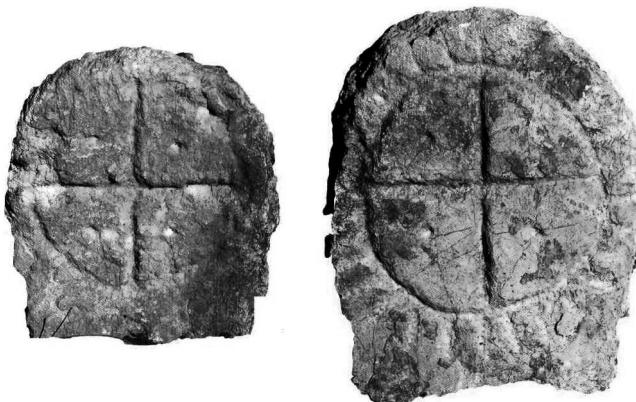
Astralni motivi su: sunčani križ, svastika, rozeta i pentagram.

Sl. 7.39:
Mirilo Kosa
Dobroselska,
motiv
ornamentalnog
križa.
Fig. 7.39: Kosa
Dobroselska
mirilo, orna-
mental cross.

C.1. Sunčani križ (solarni disk)

Prežitak sunčanog križa kao simbola koji se javlja od prapovijesti (Batović 2006, 128) u raznolikim ikonografskim likovnim koncepcijama nalazimo na antičkim (ilirskim) spomenicima (Gabričević 1983, 69), ranokršćanskim u solarnoj kristologiji (Migotti 1995, 263), stećcima (Wenzel 1965, 23,101; Bešlagić 1982, 192) i naposljetku mirilima do sredine 20.st. Osnovna ikonografska likovna koncepcija solarnoga diska temelji se na križu unutar kruga (sunčani križ) kojemu su ponegdje pridodane četiri rupice unutar četiriju polja kruga. U koliko je mjeri unutar prastarih vjerovanja o duši i suncu na mirilima bila izražena i religijska misao solarne kristologije iz ranog kršćanstva ostaje otvoreno pitanje. Nije sigurno, kako smo već naveli, da su rupice samo pridodani likovni ukrasi. Vjerojatno u ikonografskoj koncepciji imaju dublje značenje ili funkciju u supstituiranju duše pokojnika. Sunčani križ sa zrakama najuvjerljivije govori o besmrtnosti duše unutar solarnog kulta. Ikonografski koncept križa i rupica u krugu likovno je nadopunjjen zrakama sunca oko kruga (sl. 7.40).

Sl. 7.40: Mirilo Opuvani dolac – sunčani križ i sunčani križ sa zrakama.
Fig. 7.40: Opuvani dolac mirilo – sun-cross and sun-cross with rays.

C.2. Ornamentalni tzv. "latičasti" sunčani križ

Ikonografska koncepcija ovog motiva je likovno obogaćena ponavljanjem manjih krugova unutar glavnog kruga. U sva četiri polja ponovio se manji sunčani križ ispunjen s četiri rupice. U središtu glavnog križa također su urezane četiri rupice. Na završecima krakova pridodane su četiri crte. Glavni krug "obrubljen" je latičastim polukrugovima s rupicama, a između latica također se ritmično izmjenjuju poredane rupice. Pri dnu kruga s lijeve i desne strane su dvije izvijene crte. Cijeli prikaz asocira na narodni vez, no najvjerojatnije je da je majstor u svojoj maštovitoj zamisli stilizirane zrake sunca htio dekorativno obogatiti latičastim zrakama i rupicama, a da se simboličko značenje ipak ne gubi. U prilog tome govore još četiri manja, Yjednaka kruga unutar kompozicije.

Latičasto ornamentiranje provedeno je na nekim uzglavnicama i unutar većega kruga i oko manjih krugova i jednim dijelom prate centralni križ. Pri vrhu su pridodani kršćanski križevi, lijevo kosi, desno grčki. Prikaz je zbijen, rustično izведен, majstor je ispunio cijelu površinu plohe kao u horror vacui pa su nastale nepravilnosti, npr. neke laticice su veće, neke manje, negdje su zaobljene, a negdje izoštrenе zbog nedostatka prostora.

Uzorak sunčanog kruga s laticama i ponovljenim križem s četiri rupice unutar kruga jednostavnija je inačica sunčanog križa (sl. 7.41–7.44).

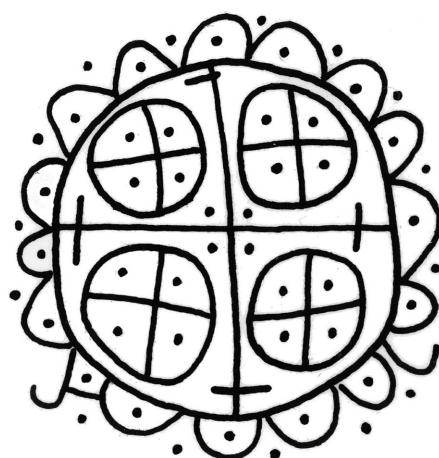
Sl. 7.41: Mirilo Opuvani dolac – motiv ornamentalnog "latičastog" sunčanog križa.

Fig. 7.41: Opuvani dolac mirilo – flower shaped sun-cross.

Sl. 7.42: Mirilo Opuvani dolac – motiv ornamentalnog "latičastog" sunčanog križa.

Fig. 7.42: Opuvani dolac mirilo – flower shaped sun-cross.

Sl. 7.43: Mirilo Opuvani dolac - motiv ornamentalnog "latičastog" sunčanog križa.
Fig. 7.43: Opuvani dolac mirilo - flower shaped sun-cross.

Sl. 7.44: Mirilo Opuvani dolac -
motiv ornamentalnog "latičastog"
sunčanog križa s ponovljenim križem
u središtu.

Fig. 7.44: Opuvani dolac mirilo -
flower shaped sun-cross with a
repeated cross in the centre.

C.3. **Rozeta** (sl. 7.45)

U skupinu solarnih simbola ulaze rozeta i svastika. Budući da je svastika već opisana u A.3 skupini, iznijet ćemo obilježja rozete. Zabilježena je na dva lokaliteta (Opuvani dolac i Kosa Dobroselska) i to kao stiliziran lik. Pripada skupini astralnih motiva (zvijezda ili sunce) s kojima se poistovjećuje duša, stoga je kao živi simboli vjerovanja u njezin zagrobni život. Sastoји se od osam krakova jer u osnovi ima običan grčki križ nadopunjjen kosim križevima. Kao motiv ukrašavanja nalazimo je na ilirskim nadgrobnim spomenicima, srednjovjekovnoj arhitekturi i na stećcima (Gabričević 1983, 74).

Sl. 7.45: Mirilo Opuvani dolac, rozeta.

Fig. 7.45: Opuvani dolac mirilo, rosette.

Sl. 7.46: Mirilo Zapadnjara, motiv pentagrama.

Fig. 7.46: Zapadnjara mirilo, pentagram.

C.4. Pentagram

Rijetko se javlja kao motiv. Otkriven je na tri uzglavnice, jedna je bila na M – Zapadnjara, ali je nestala gradnjom vikendica, druga na M – Kosa Dobroselska, a treća na M – Nad Kruškovcem . U ikonografskom konceptu izведен je u paru kao dvije zvijezde odvojene sa središnjim križem, četiri puta ponovljenim na krakovima kao trozub, a pri dnu njegove lijeve i desne strane je po jedan pentagram – zvijezda. Križ na Kosi Dobrosolskoj podsjeća na Tau križ. Pri dnu okomite crte također su po istom principu urezana dva pentagrama pa su vjerojatno obje uzglavnice rad istog majstora. Pentagram je zvjezdolik geometrijski lik (pete-rokut). Javlja se u antici kao magičan

simbol, u kršćanskoj simbolici je simbol vječnosti, a kasnije i Svetog Trojstva. Simbolizira također pet rana Kristovih. Kod nas se javlja na starohrvatskim spomenicima (Splitska krstionica) s pleternom ornamentikom. U srednjem vijeku priprost ga je svijet koristio kao zaštitni magički znak protiv zla i uroka. U nekim selima Ravnih kotara urezuju ga iznad ulaznih vrata dvorišta ili kuće, također kao zaštitni znak (podaci iz Etnografskog muzeja Zadar). Iz navedenog moglo bi se zaključiti da je na mirilu štitio pokojnikovu dušu, odnosno da je u svojstvu čuvara duša (sl. 7.46–7.48).

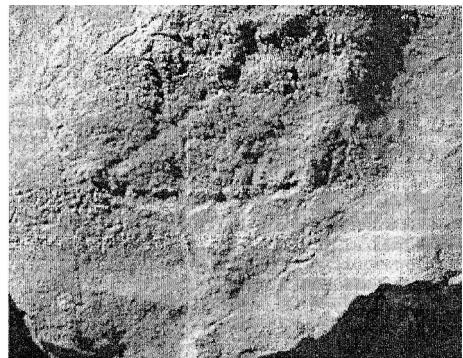
D. skupina

Antropomorfni motivi

Ovu skupinu obilježava izrazita stilizacija likovnog prikaza. Najtipičniji motivi je antropomorfni križ koji se javlja u nekoliko inačica. Možda je to bio pokušaj da se prikaže i to vrlo nevješto lik pokojnika.

D.1. Antropomorfni križ

Najbliži liku čovjeka je križ sa zaokruženom "glavom" i kosim "nogama" pri kraju okomite crte križa. Na desnoj strani ikonografskog koncepta urezan je manji križ, vjerojatno kao znak smrti. Lik je stilizacijom sveden na grafički simbol. Teško je utvrditi predstavlja li pokojnika ili neku njegovu drugu supstituciju (sl. 7.49).

Sl. 7.48: Mirilo Nad Kruškovcem, motiv pentagrama.
Fig. 7.48: Nad Kruškovcem mirilo, pentagram.

Sl. 7.47: Mirilo Kosa Dobroselska, motiv pentagrama.
Fig. 7.47: Kosa Dobroselska mirilo, pentagram.

Sl. 7.49: Mirilo Zapadnjara, antropomorfni križ
Fig. 7.49: Zapadnjara mirilo, anthropomorphic cross.

D.2. Stilizirani lik čovjeka

Antropomorfni lik koji u osnovi nema križ nego je izведен nespretno jednom oblom linijom koja neprekidno ocrtava glavu i tijelo i završava sa izokrenutim ravnim crtama "stopalima" prema van. Izrazito je stiliziran i plošan, primitivno i naivno isklesan. Po sredini tijela na "srcu" urezan je jedan križ i još dva sa strane izvan tijela u ravnini "ramena". Lik vjerojatno predstavlja pokojnika s naglašenom vjerskom pripadnošću (križ na prsima). Nejasno je što bi trebala predstavljati ostala dva križa izvan tijela. Možda su u ikonografskom konceptu likovni dodatak simetrične kompozicije. U sklopu turističke ponude preuzet je kao motiv službene oznake mirila kao spomeničke baštine općine Starigrad-Paklenica (sl. 7.50).

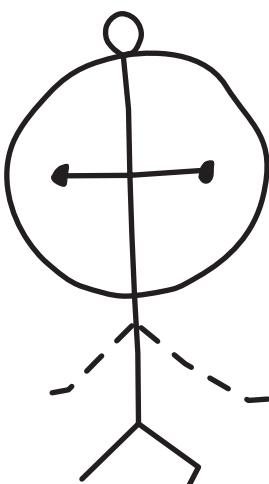
Sl. 7.50: Mirilo Nad Kruškovcem, stilizirani antropomorfni lik.

Fig. 7.50: Nad Kruškovcem mirilo, stylized anthropomorphic figure.

D.3. Antropomorfni solarni lik

Prikazan je kao križ u krugu ispod kojeg su koso urezane dvije crte kao "ruke", a pri dnu također koso dvije kraće crte "noge". "Glava" je u nesrazmjeru prema "tijelu" što donekle podsjeća na ikonografski koncept

Sl. 7.51: Mirilo Rastovci, antropomorfni solarni lik.
Fig. 7.51: Rastovci mirilo, anthropomorphic solar figure.

čovjeka "zdepasta" lika u ranoromaničkom reljefu. Za pretpostaviti je da se solarnim simbolom supstituiru lik pokojnika, što je prežitak sa nadgrobnih spomenika iz antičkog doba na našem tlu (Gabričević 1983, 75,89). Isto tako mogao bi simbolizirati dušu pokojnika koja ostaje na mirilu (sl. 7.51–7.52).

Sl. 7.52: Mirilo Rastovci, antropomorfni solarni lik.
Fig. 7.52: Rastovci mirilo, anthropomorphic solar figure.

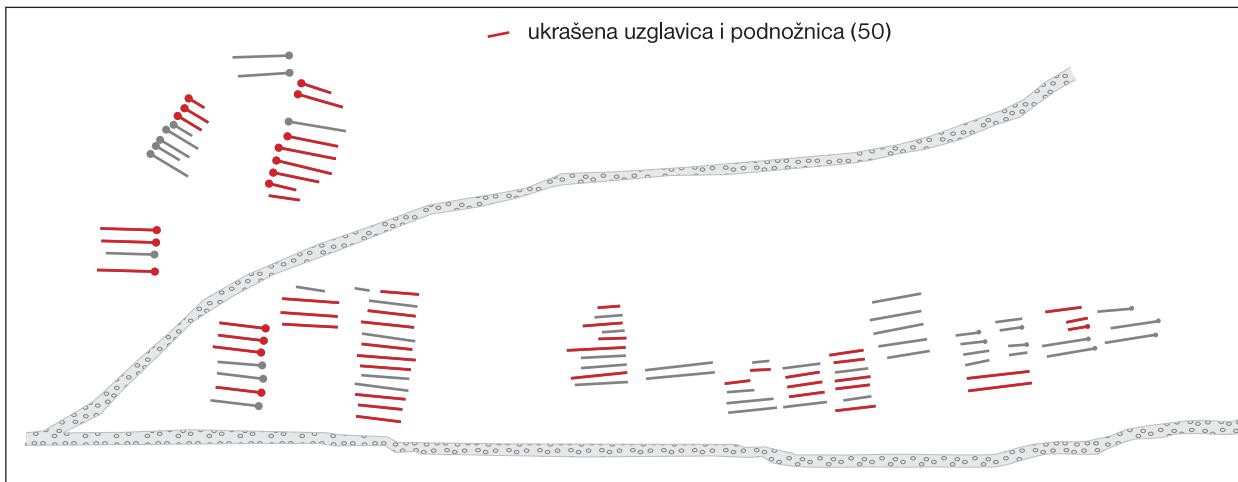
7.2.2

RASPRAVA (sl. 7.53–7.59)

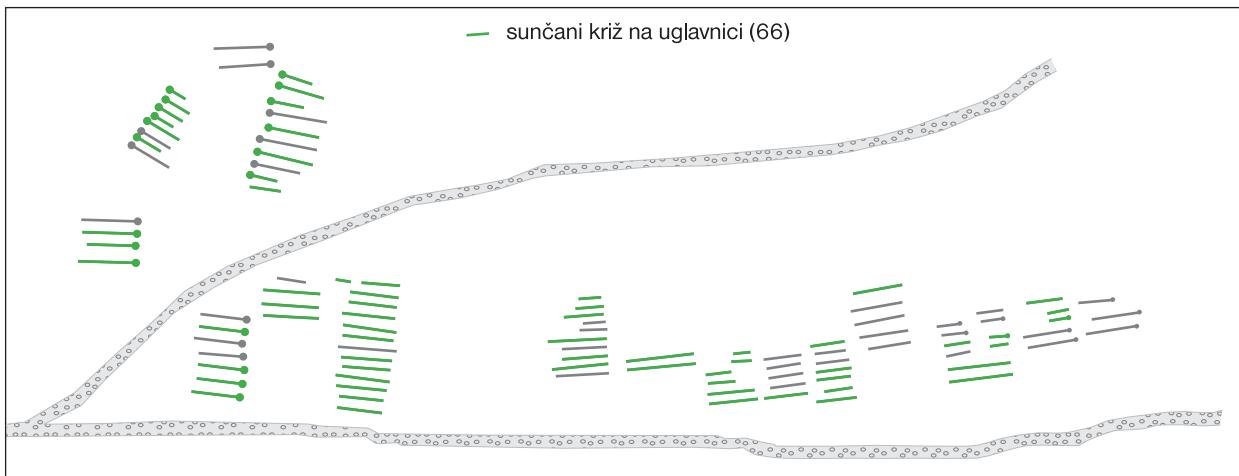
Iz prikazane tipologije ikonografskih motiva likovnog prikaza razvidno je da je njihova interpretacija složena i traži daljnju sistematicnu obradu. Unatoč iznesenim analogijama za ornamentalnu skupinu motiva, o njihovom značenju može se samo nagadati. U raznolikom bogatstvu nije moguće odjednom obuhvatiti sve uzorce, stoga je tipologija provedena prema odabiru najtipičnijih motiva pojedinih lokaliteta. Najveći broj preuzet je s lokaliteta Starigrada-Paklenice jer se na njima opažaju ikonografski najzanimljiviji uzorci. Prema prikupljenoj gradi utvrđeno je da na lokalitetima Tribnja dominiraju grafički simboli tipa običnog križa (latinski, štakasti i ponovljeni), zatim križevi "ideogrami" i trozub. Na lokalitetima Starigrada-Paklenice pretežito su dekorirani uzorci u različitim inačicama:

- a) ornamentalno razgranati križ
- b) dvostrukе četverokuke
- c) sunčani križ i sunčani "latičasti" križ
- d) pentagram

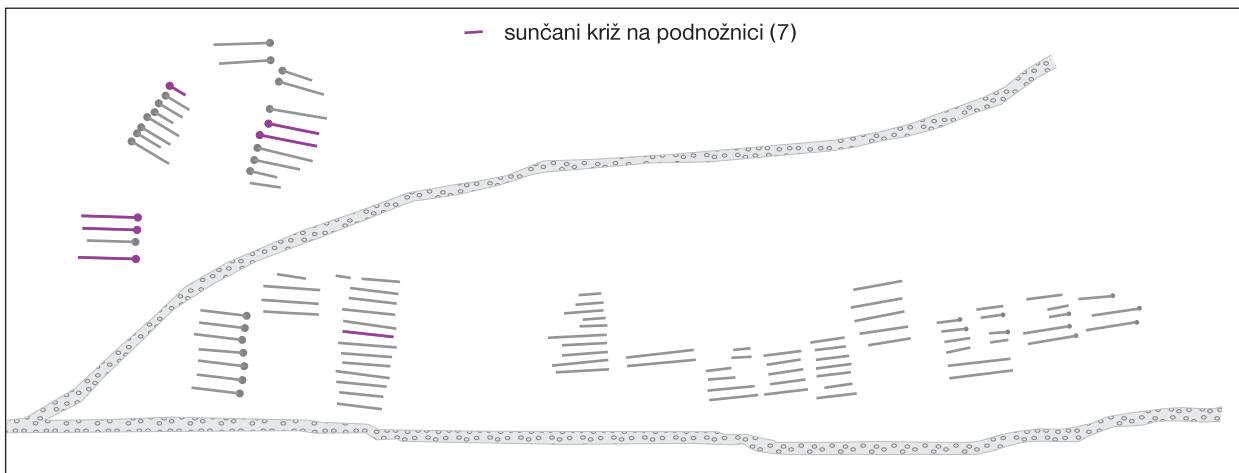
Istraživanja učestalosti motiva sunčanog križa i ornamentalnoga križa na M – Opuvani dolac pokazuju sljedeće rezultate: od 102 mirila ukrašeno je 89 uzglavnica, 54 uznožnice i 2 douzglavnice. Na uzglavnicama su različiti tipovi sunčanog križa, ornamentalnoga križa, a na uznožnicama različiti tipovi običnog križa. Tri su uzglavnice s natpisom, a samo je jedan čitak: Grgo Ramić, 1908.

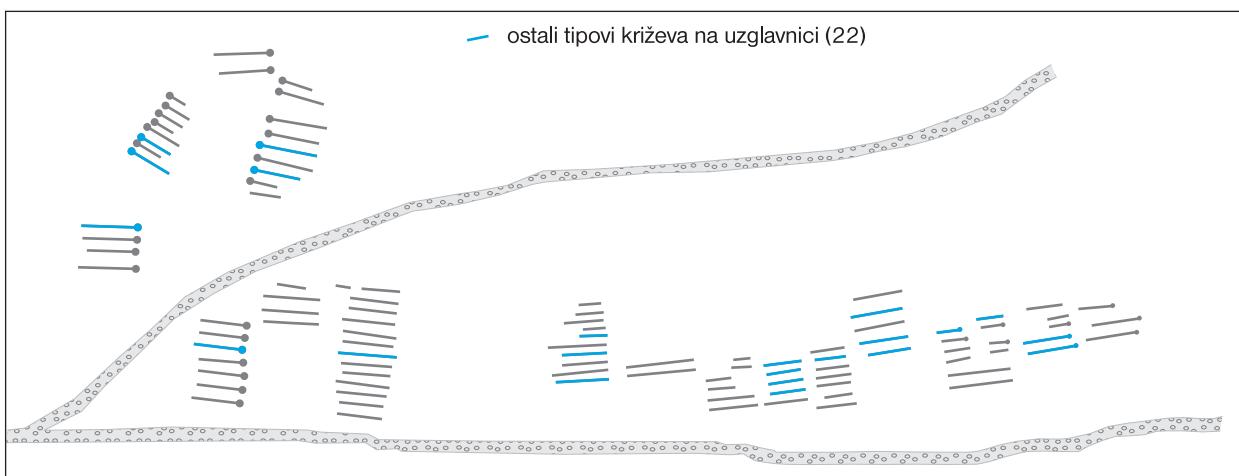
Sl. 7.53: Mirila Opuvani dolac, krašene uzglavnice i podnožnice.
Fig. 7.53: Opuvani dolac mirila, adorned head-stones and foot-stones

Sl. 7.54: Mirila Opuvani dolac, sunčani križ na uzglavnici.
Fig. 7.54: Opuvani dolac mirila, sun-cross on the head-stone.

Sl. 7.55: Mirila Opuvani dolac, sunčani križ na podnožnici.
Fig. 7.55: Opuvani dolac mirila, sun-cross on the foot-stone.

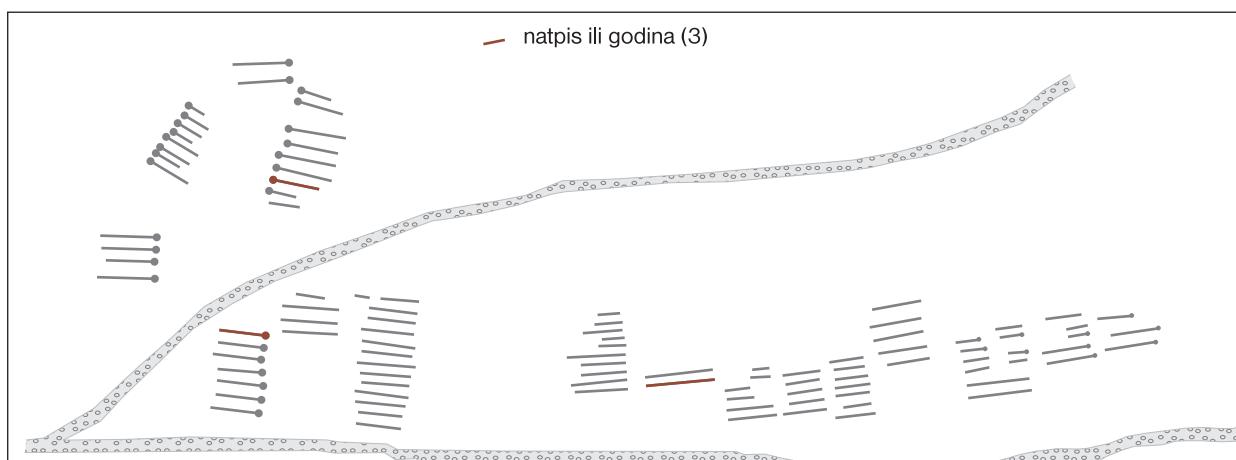
Sl. 7.56: Mirila Opuvani dolac, ostali tipovi križeva na uzglavnici.
Fig. 7.56: Opuvani dolac mirila, remaining cross types on the head-stones.

Sl. 7.57: Mirila Opuvani dolac, ostali tipovi križeva na podnožnici.
Fig. 7.57: Opuvani dolac mirila, remaining cross types on the foot-stones.

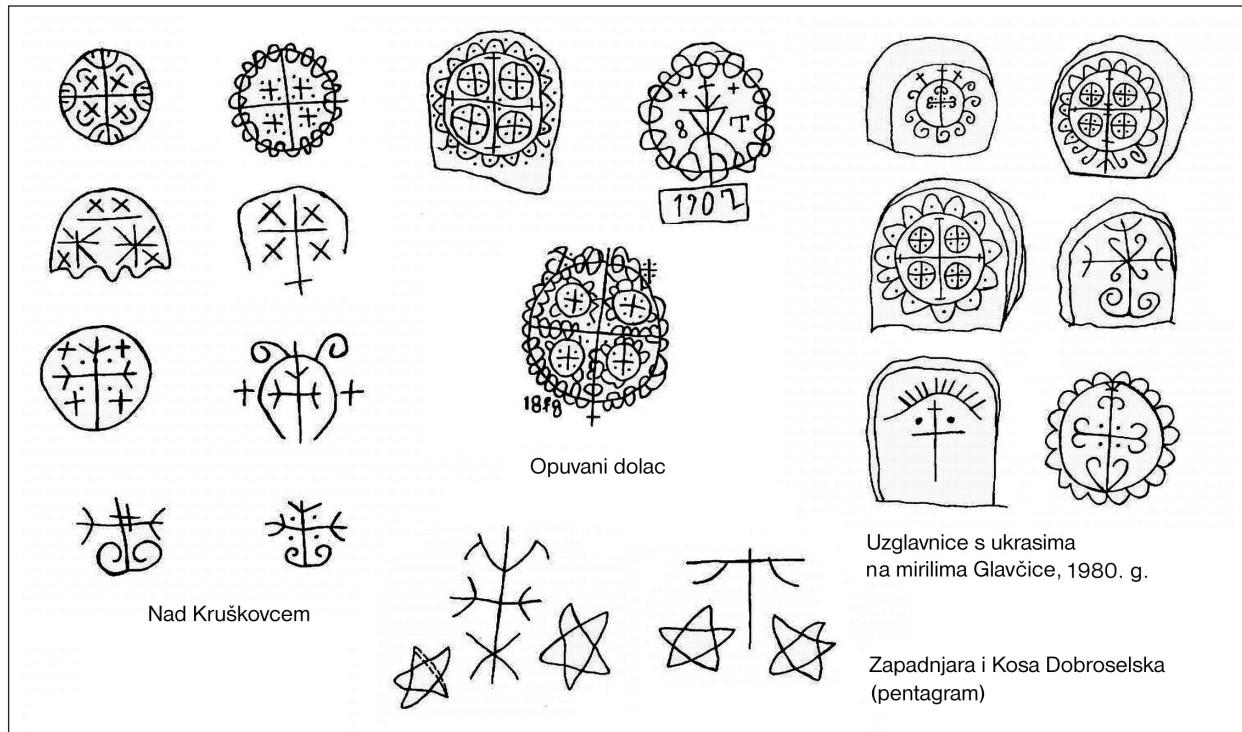

Sl. 7.58: Mirila Opuvani dolac, bez ukrasa na uzglavnici i podnožnici.
Fig. 7.58: Opuvani dolac mirila, unadorned head-stones and foot-stones.

Sl. 7.59: Mirila Opuvani dolac, natpisi.
Fig. 7.59: Opuvani dolac mirila, inscriptions.

Usporedba motiva na lokalitetima Starigrada-Paklenice. Razvidno je da prevladava solarni disk (sl. 7.60).

Dalo bi se naslutiti da likovni prikaz na mirilima Opuvani dolac u Starigradu-Paklenici odražava princip solarne simbolike u smislu vjerovanja da je besmrtna duša na mirilima dio svemira. Religijska strujanja od prapovijesti do ranog kršćanstva neprekinut je slijed solarne teologije na Velebitu i do 20.st. Glavom na zapadu s pogledom (duše) prema istoku – izlazećem Suncu, pokojnik je usmjeren snazi svemirske sile – vječnosti i besmrtnosti duše.

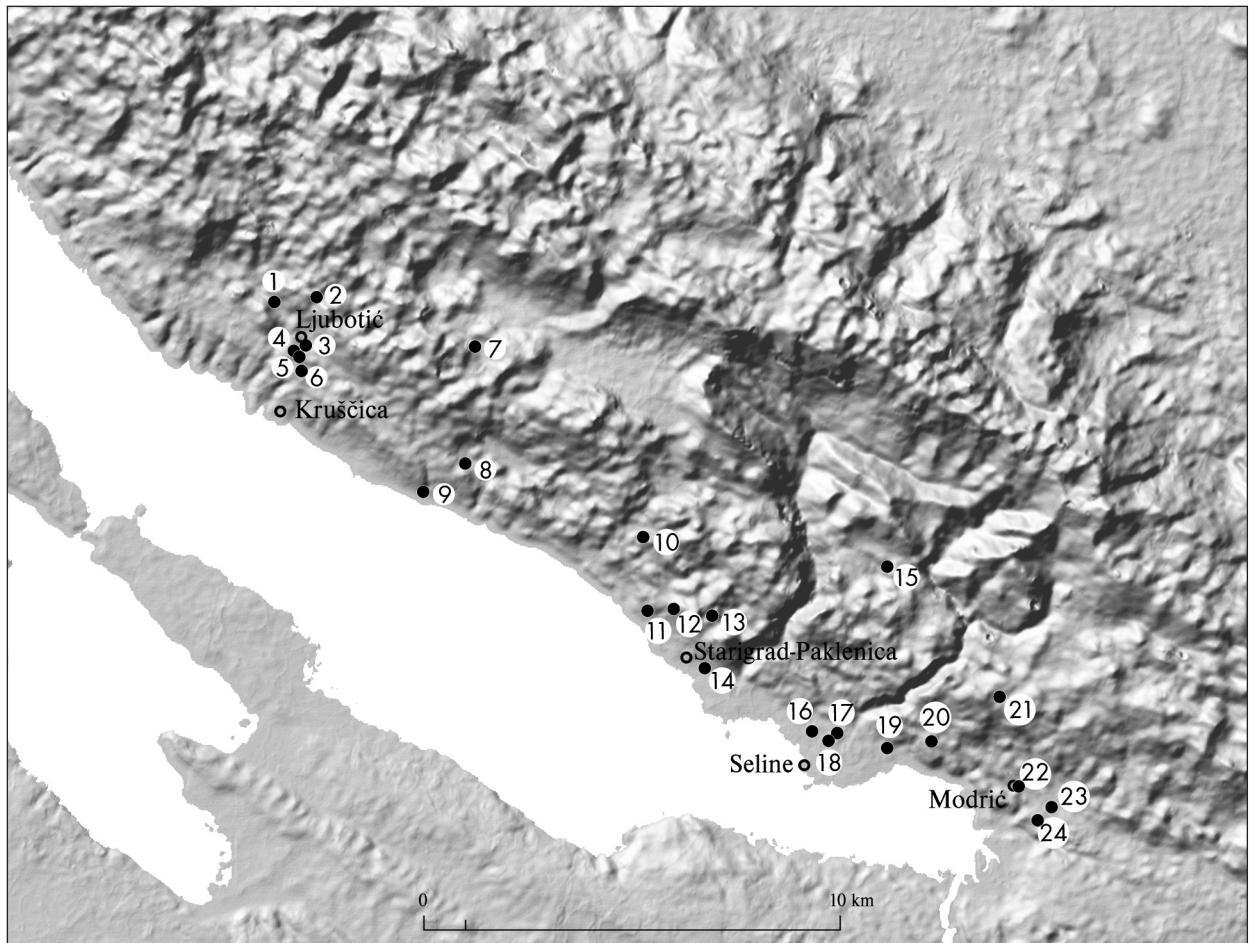
Na lokalitetima Selina prevladavaju obični križevi kao na lokalitetima Tribnja i također “ideogram” - križevi. U dalnjem radu sustavnom obradom trebat će izvršiti motivsku komparaciju između pojedinih lokaliteta, a potom komparaciju s drugim spomenicima funeralne umjetnosti tijekom povijesti. Neke sigurnije zaključke moguće je donositi samo za motiv običnog križa. Svaka pretpostavka otvara nova pitanja i probleme, primjerice pitanje rupica. Tumačiti ih samo kao dodatni ukras bilo bi jednostrano. Drugi problem u funkcionalnom smislu je motiv ornamentalnog križa koji je nastao kombinacijom običnih križeva, trozuba, svastike i spiralne volute. Svakako najveću pozornost privlači križ u krugu, odnosno sunčani križ, bilo u jednostavnoj ili ukrašenoj “latičastoj” inačici. Prema analogijama i predaji mogao bi biti podjednako simbol i konvencionalno ukrasni motiv. Ova dva “raskošna” motiva susreću se samo na lokalitetima Starigrada-Paklenice (M – Opuvani dolac, M – Kosa Dobroselska, M – Nad Kruškovcem i M – Glavčice). U Tribnju, Selinama i Modriču nisu zabilježeni. Bez sumnje da velik udio u složenijoj ornamentici ima majstorova mašta ili neki predložak s nekog uporabnog predmeta. U traženju analogija ikonografskih motiva i njihovog raspoređivanja, najbliži oslonac su stećci pa bi tu vezu trebalo ubuduće rasvijetliti. Ne smije se zanemariti činjenica da su najzapadniji stećci u Hrvatskoj u Starigradu-Paklenici (groblje sv. Petra).

Sl. 7.60:
Raznoliki
motivi
ukrašavanja
uzglavnice
(crteži: M.
Trošelj prema
otisku s
kamena).
Fig. 7.60:
Various
adornment
motives on the
head-stones
(drawings: M.
Trošelj using a
print from the
stone).

Zahvala

Autorica se zahvaljuje Aleksandri Faber na savjetima, Stanislavu Giliću za snimanja mirila 80-ih godina 20.st. i Lepoj Petri za uvid u građu Konzervatorskog zavoda Zadar.

TOPOGRAFIJA MIRILA

MIRILA TRIBNJA

- 1 – Mirila Rastovci - rodovi (familys) Vukića, Zubčića i Njegovana iz zaseoka Bristovac, Brišće, Livodice i Lukovac
- 2 – Mirila Renjovac - rodovi (familys) Zubčići, Njegovani i Gazići iz zaseoka Livodice, Jamina, Renjovac i Zagon
- 3 – Mirila Krčevine - rod (family) Gornji Mataci
- 4 – Mirila Kruščica - Među klancin - rodovi (familys) Trošelj i Sjauš iz Kruščice
- 5 – Mirila Korita - rod (family) Donji Mataci i rod (family) Prodana sa Asanovca do II.Svjetskog rata
- 6 – Mirila Sirno selo - rod (family) Trošelj iz Sirnog Sela
- 7 – Mirila Piskoviti Brig - svi rodovi Tribnja Šibuljine koji su za ljetne ispaše boravili na Malom Rujnu
- 8 – Mirila Tribanjska Draga - rod (family) Poljaka iz zaseoka Matijašica
- 9 – Mirila Kozjača - rodovi (familys) Marinkovići, Štrbe, Lukići, Poljaci i Babci iz zapadnih šibuljskih naselja

MIRILA STARIGRADA-PAKLENICE

- 10 – Mirila Kosa Dobroselska – rod (family) Koići s Jatare
- 11 – Mirila Zapadnjara- rodovi (familys) zapadnih naselja Starigrada-Paklenice: Koići (Slobodina), Milovci (Uramovac), Čavići (Šošići), Krapići, Petričevići, Jovići, Adžići i Bušljete - Povešići (Mali i Veliki Ledenik i Torine)
- 12 – Mirila Nad Kruškovcem – rodovi (familys) Dokoze (Sinokos), Katalinići (Dobrošelo), Ercezi (Grabovi Klanac), Bušljete (Veliki Vaganac i Samograd), Gornji Ercezi (Dolac Županov)
- 13 – Mirila Opuvani dolac – rodovi (familys) sjevernog odvojka puta: Bušljete (Zavitrenik) , Donji Ercezi (Kojin Dolac), Milovci (Šimiždrići) i Bušljete (Mali Vaganac) i rodovi (familys) istočnog odvojka puta su: Tomići (Bristovac) i Jusupi i Ramići (Njive Došenove)
- 14 – Mirila Glavčice – rod (family) Marasovića i vjerojatno paklenički rodovi Parići i Ramići

MIRILA SELINA

- 15 – Mirila Grabove Doline – rod (family) Jurlina s Grabovih Dolina
- 16 – Mirila Samardžići – rod (family) Samardžića (lokalitet je uništen, ostale su samo dvije uzglavniće. Nalaze se uz Osnovnu školu)
- 17 – Mirila Pod Jukića – rod (family) Jukić
- 18 – Mirila Poljarice – Brižine – rodovi (familys) Jukići, Bucići, Kneževići i Zuanovići
- 19 – Mirila Sige Kneževića – rodovi (familys) Bucića, Magaša i Kneževića
- 20 – Mirila Kosa Magaška – rodovi (familys) Magaši i Stanići
- 21 – Mirila Pleće – rod (family) Kneževića s Libinja

MIRILA MODRIČA

- 22 – Mirila Nad Ogradama Stanića i Kneževića – rod (family) Kneževića od Kitnjaste glavice
- 23 – Mirila Modrič 1- rod (family) Šarlje
- 24 – Mirila Modrič 2- rod (family) Knežević

**STUDIA
MYTHOLOGICA
SLAVICA**
SUPPLEMENTA
SUPPLEMENTUM 3

ZRC / ZRC Publishing
<http://zalozba.zrc-sazu.si>
ZRC Publishing

9 789612 542054

29 €